C172.
5933
Iza
[illegible]
[illegible]
TARTUS.

Lahkeks tähelepanemiseks!

Raamatut palutakse korralikult hoida! — Ärakautatud ehk rikutud eksemplari eest nõutakse kolm rbl. tasu.

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

Isa.

Kurbmäng kolmes waatuses.

August Strindberg.

Tõlkinud: A. Markus.

Tartus
Wanemuise näitelawa.
Juunil 1911.

Osalised:

Rittmeister.
Laura, tema abikaasa.
Bertha, nende tütar.
Dr. Oestermark.
Õpetaja.
Margarethe, rittmeistri amm.
Nöjd, rittmeistri pois
Henrik, rittmeistri teener.

Tegewuse koht: rittmeistri mõisas Stokholmi ligidal.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu
76096

3.

Sissе seade.

Elutuba rittmeistri juures, terwe tükk läbi ilma (~~muutmo~~) muudatusela. Keskuks, külguks pahemal pool. Paremal pool nurgas taga tapeedi uks. Kesk tuba suur ümargune laud, selle pääl ajalehed ja üks album. Ees paremal pool sohwa, selle ees laud ja kaks tooli. Ees pahemal pool kirjutuse pult, selle pääl kell.

Seinte poal sõjariistad: püssid, rewolwrid, jahitaskud. Pahem pool keskukse kõrwal riidewarn, mundri kuubedega. Wajutatawad kellad helistamiseks laudade pääl. Kesklaua pääl põleb lamp. Parem ja pahem pool näitlejate poolt.

Esimene waatus.

1. Etteaste.

Rittmeister ja õpetaja paremal pool, nahksohwa pääl istedes; õpetaja paremal pool nurgas. Rittmeister kodukuues ja kannustega ratsa saabastes. Õpetaja mustas riides, walge kaelasidemega ilma preestri kraeta; suitsetab piipu. Henrik.

Rittmeister. (kõlistab.)

Henrik (keskelt sisse astudes) Rittmeistri herra käsewad?

Rittmeister. Kas Nõid wäljas on?

Henrik. Teie käsu peale. Nõid ootab köögis rittmeistri herra käskusid!

Rittmeister. Juba jälle köögis? Lase ta kohe sisse tulla!

Henrik. Teie käsu peale, rittmeistri herra. (keskelt ära)

Õpetaja. Mis siis nüüd jälle lahti on?

Rittmeister. Ah, sellel wõrukaelal on juba jälle tüdrukuga midagi ees olnud. On see küll üks äraneetud jömpsikas.

Õpetaja. Räägid sa Nõjdist? See oli küll wist alles minewal aastal, kui ta —
Rittmeister. Jah, kas sa mäletad seda? Aga kas sina ei tahaks nii hää olla, ja temale paar tõsist sõna ütelda, nõnda et see ehk natukene aitaks. Sõimusõnad ja peks ei ole siiasaadik mõjunud.
Õpetaja. So, ja sellepärast tahad sa, et mina temale jutlust pean. Arwad sa siis, et jumala-sõna ratsawäe mehe peale mõjub?
Rittmeister (üles tõustes) Jah, naisewend, minu juures ta küll ei mõju, seda sa tead —
Õpetaja (niisama) Ja, kahjuks!
Rittmeister. Aga tema peale! Igbaljuhtumisel, katsu seda ometi.

2. Etteaste.

Endised. Nõjd (keskelt)

Rittmeister. Mis sa nüüd jälle teinud oled, Nõjd?
Nõjd (pahem. p. nurgas) Teie lubaga, rittmeistri herra, seda ei wõi ma õpetaja herra juuresolekul ütelda.

Õpetaja. Ära häbene midagi, mu poeg!
Rittmeister. Tunnista, muidu tead sa, kuidas su käsi käib!
Nõid. Ja, vaadake, see oli nõnda; meie olime Gabrieli juures tantsimas ja sääl ütles Ludwig —
Rittmeister. Mis on Ludwigil selle asjaga tegemist? Kõnele tõtt. Ära puikle.
Nõid. Jah, ja siis ütles Emma, et meie peaksime küüni minema.
Rittmeister. So, siis oli viimati Emma see, kes sind awateles!
Nõid. Jah, see oli peaaegu nõnda, rittmeistri herra. Ja siis paluksin ma luba ütelda, et sarnasel korral, kui tüdruk mitte ei taha, iialgi niikaugele ei saa. ~~Liikudatt~~
Rittmeister. Oled sa lapse isa või mitte?
Nõid. Kuidas seda teada wõib?
Rittmeister. Mis? Sina ei või seda teada?
Nõid. Ei, sest seda ei wõi ometi iialgi teada, rittmeistri herra.

Rittmeister. Kas sa üksinda siis temaga ei olnud?

Nõjd. Seekord küll, aga sellepärast ei või ometi weel teada, kas tõesti ainukene oled!

Rittmeister. On sull wast nõu, Ludwigi süüdistada?

Nõjd. Ei woi ju teada, keda süüdistada tohib.

Rittmeister. Ja, aga sa oled ju ometi Emmale lubanud, et sa ta ärawosid.

Nõjd. Ja, seda peab küll ikka lubama —

Rittmeister. (õpetajale) See on ju kole!

Õpetaja. See on ju wana lugu! Aga kuule õige Nõjd, niisugune poiss, nagu sina, peab ometi ütelda teadma, kas tema isa on?

Nõjd. Jah, muidugi oli mul Emmaga midagi ees, aga õpetaja herra teawad ju iseenesest, et sellepärast weel sugugi tagajärgesid ei pruugi olla!

Õpetaja. Kuule mu poiss, ära häbemataks mine! Sa ei taha ometi tüdrukut lapsega üksinda hädasse jätta!

Sind ei wõi küll teda rosima sundida; aga lapse eest pead sa ometi hoolitsema! Seda pead sa kindlasti tegema!

Nõid. Ja, aga siis peab Ludwig omalt poolt ka midagi andma.

Rittmeister. Noh, siis mingu asi kohtu kätte. Mina ei suuda teda korda seada, ja see ei tee mulle ka wähematki lõbu. Katsu, et sa wälja saad!

Õpetaja. (keskele astudes.) Nõid! Üks sõna weel! Hm! Kas see sinu meelest auutu ei ole, tüdrukut lapsega nõnda maha jätta? Mis? Kas sa ei arwa, et niisugune teguwiis — hm — hm —

Nõid. Ja, waadake õpetaja herra, kui ma teaksin, et mina lapse isa olen, aga näete, seda ei wõi ialgi teada. Ja terwe eluaeg teise lapse pärast orjata, seda ei wõi ometi kellegilt nõuda! Seda wõiwad õpetaja herra ja rittmeistri herra isegi

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

mõista!
Rittmeister. Kasi wälja!
Nõid. Teie kasu pääle, rittmeistri herra! (kiskelt ära)
Rittmeister (järele hüüdes) Aga mitte nööki, sina lontrus!

3. Etteaste.

Rittmeister ja Õpetaja.

Rittmeister. Noh, mispärast sa talle tublisti ei trumpanud.
Õpetaja. Kuidas? Kas ma ei annud talle küll hästi?
Rittmeister. Ah mis, sa seisid ainult siin ja pomisesid omale habemesse.
Õpetaja. Õigust ütelda, ma ei tea õieti, mis ma ütle~~sin~~ma pean. Tüdrukust on kahju, ja; aga poisist on ka kahju. Mõtle ometi, kui ta mitte isa ei ole! Tüdruk wõib neljaks kuuks leitudlaste majasse ammeks minna, siis on, nagu sa tead, selle asutuse seaduse järele lapse eest jäädawalt hoolitsetud, aga pois ei wõi mitte ammeks minna. Tüdruk saab pärast kuskil paremas majas

kää koha, aga poisi tulewik wõib hàwitatud olla, kui ta polgust lahkuma peab.

Rittmeister. Tõepoolest, ma oleksin hää meelega kohtunik, et selles asjas otsustada. Pois ei ole küll nii süüta, aga seda ei wõi teada. Ühtaga wõib teada: et tüdruk süüdi on, kui siin üleüldse süüst rääkida wõib.

Õpetaja. Ja, ja! Mina ei mõista kudagi kukka! Aga millest meie ometi rääkisime, kui see rumal lugu wahele tuli. Kas see ei olnud mitte Berthast ja tema leerimisest?

Rittmeister. Ja, õieti küll mitte leerimisest, waid terwest tema kaswatusest: See maja on naisi täis, kes kõik minu last kaswatada tahawad. Ämm tahab temast spiritisti, Laura artisti, koolipreili methodisti, wana Margarethe baptisti teha; kuna tüdrukud teda „lunastaja armeele" wõita tahawad. Muidugi ~~on~~ mõista on

wõimata ükt hinge niiwiisi kokku lappida, iseäranis et mulle, kellel ometi esimene õigus oleks lapse loomu juhtida, minu püüdmistes järje kindlalt wastu töötakse. Ma pean ta selle pärast siit majast ära wiima.

Õpetaja. Sul on liig palju naisterahwaid, kes sinu majas walitsewad.

Rittmeister. Ja, see ei olegi enam õieti minu maja. Minu meelest on, nagu kõnniksin ma tiigripuuris ümber, ja kui ma neile oma tulise raua nina all ei hoiaks; kisuksiwad nad mind esimesel parajal silmapilgul lõhki.

Õpetaja – (naerab.)

Rittmeister. Ja, sina naerad, sa kelm. Sellest ei olnud weel küllalt, et ma sinu õe naeseks wõtsin, sa määrisid mulle ka weel oma wana wõõrasema kaela.

Õpetaja. Wõõrasema ei pea majas hoidma.

Rittmeister. Ja muidugi, ämm on sul armsam, nimelt teiste pool.

Õpetaja. Ja, ja, igaüks on siin maa-

pääl oma osa saanud.

Rittmeister. Ja, aga mina olen kindlasti liigapalju saanud. Mul on ju ometi weel minu wana ämm, kes praegu weel minuga nõnda ümber käib, nagu oleks mul allopudi-põll ees. Jumal teab, ta on õige armas wanake, aga ta ei kõlba siia majasse!

Õpetaja. Sa peaksid oma naesteperet paremini pöitsetes pidama, õemees, sa annad nende walitsemise himule liigapalju wabadust.

Rittmeister. Kuule, mu armas, kas sa ei tahaks mulle ära seletada, kuidas wõimalik on naisi päidsedes pidada.

Õpetaja. Õieti üteldes oli Laura — ta on ju küll minu õde — aga temaga oli tõesti natukene raske ümberkäia.

Rittmeister. Laural on küll omad halwad küljed, aga temaga ei ole asi nii wäga kardetaw.

Õpetaja. O, kõnele aga üsna wabalt, ma tunnen teda.

Rittmeister. Ta on romantilise kaswatuse saanud ja sellepärast on tal natukene raske, enesele õiget seisukohta leida, aga ta on igatahes minu naene —

Õpetaja. Ja et ta sinu naene on, siis on ta kõigeparem. Ei, õemees, tema on kindlasti see, kes sind kõigeenam piinab.

Rittmeister. Nüüd on aga terwe maja pöörasekส läinud. Laura ei taha Berthad oma juurest äralasta, ja mina ei wõi lubada, et ta siia hullumajasse jääb.

Õpetaja. So, Laura ei taha; ja, tead sa, siis kardan ma, et asi raske on. Kui ta alles laps oli, siis oli tal tihti kombeks, nagu surnu pikali maas olla, kui ta oma tahtmist ei saanud. Ja kui tall anti, mis ta tahtis siis andis ta ta tagasi, ja seletas, et ta mitte _asja_, waid ainult oma _tahtmist_ tahtnud saada.

Rittmeister. So, so, ta oli siis juba sellajal niisugune? Hm! Ta on

tõesti mõnikord nii kirgline, et ma tema eest kardan ja teda haigeks pean.

Õpetaja. Aga mis nõu (~~kuld~~) sul siis Berthaga õieti ees on, et ~~Teel~~ Teil sellele üle arwamised nii lahku lähewad? Kas siis kokkuleppimine tõesti wõimata peaks olema?

Rittmeister. Sa ei pea mitte arwama, et ma oma tütrest mõnda „imelast" wõi enese peeglipilti tahan teha. Ma ei taha ainult oma tütre kupeldaja olla ja teda paljalt abielu jaoks kaswatada; sest kui ta siis sellest hoolimata mehele ei saa, siis tulewad tall halwad päewad. Teisest küljest ei luba ma teda aga ka mingi meeste elukutse walikule juhtida, mis pikka õpeaega nõuab ja mille eeltööd sell korral täiesti maha wisatud oleksiwad, kui ta abielusse peaks tahtma heita.

Õpetaja. Mida sa siis tahad?

Rittmeister. Mina tahan, et ta koali=

õpetajaks hakkaks. Ei saa ta mehele, siis on tema eest hoolitsetud, ja tal ei ole raskem kui teistel waestel naiskooli õpetajatel, kes palka oma perekonnaga jaotama peawad. Heidab ta abielusse, siis wõib ta oma teadusiseid oma enese laste kaswatamises tarwitada. Kas mul ei ole õigus?

Õpetaja. Ja muidugi on sul õigus! Aga kas ei ole ta teisest küljest nii suurt annet maalimiseks awaldanud, et see wägiwald looduse wastu oleks, kui seda annet mahasuruda tahetaks?

Rittmeister. Ei! Ma näitasin tema katseid ühele tõhtsale kunstnikule, ja see ütles, et nad ainult seda laadi on, nagu neid pea igaüks koolis õppida wõib. Aga sääl tuleb möödaläinud suwel üks noor piimahabe majasse, kes seda asja muidugi paremini tunneb, Bertha juures määratu ande leiab, ja sellega oli asi Laura jaoks otsustatud.

Õpetaja. Poiss ehk armastas tüdrukut?

Rittmeister. Seda usun ma kindlaste!

Õpetaja. Siis olgu Jumal sinuga, mu poeg, mina ei näe mingit abi. Ja Laural on muidugi — (pahemale poole näidates) sääl sees teetust?

Rittmeister. Iseenesest mõista. Terwe maja on juba päris leekides ja oma wahel öeltud — see ei ole just mitte uus sõda, mida säält poolt peetakse.

Õpetaja. Arwad sa, et ma seda ei tunne?

Rittmeister. Sina ka?

Õpetaja. Ka.

Rittmeister. Aga kõige pahem on see, et Bertha saatust, nii palju kui mina arusaan, sääl sees wihast täidetud mõtted määrawad. Nad pilluwad sõnadiga nagu: mees peab tunda saama, et ka naene oma tahtmist läbiwiia mõistab. Mees ja naene on siin üksteisiga armuheitmata wõitlemas terwe päewa.

(Waheaeg (pause).

Õpetaja (wõtab oma kübara ja pöörab

minema.)

Rittmeister. Sa tahad juba ära minna? Jää ometi kuni õhtusöögini. Mul ei ole küll sulle midagi iseäralist pakkuda, aga sa tead, ma ootan uut arsti. Oled sa teda juba näinud?

Õpetaja. Ma nägin teda mööda minnes. Täält näha õige kena, tubli mees.

Rittmeister. Sõ, see oleks hää. Arwad sa, et temast mulle abi wõiks saada?

Õpetaja. Kes teab! See on sellt järele, palju tal naestega tegemist on olnud!

Rittmeister. Ja, sa ei taha siis siia jääda?

Õpetaja. Ei, tänan mu armas, ma lubasin õhtu koju minna ja minu wanaeit lõheb rahutuks, kui ma õigel ajal kodus ei ole.

Rittmeister. Rahutuks! Kurjaks tahtsid sa küll ütelda! Nõh, nagu soowid. Tohin ma sulle kasukat selga aidata?

Õpetaja. (kuna ta kasuka warnast wõtab ja selga ajab) Täna õhtu on wististe õige külm. Tänan wäga! — Sa peaksid oma terwist hoidma, Adolf, sa näed nii närwi-

line wälja!

Rittmeister. Ma näen närwiline wälja?

Õpetaja. Ja, sa ei ole kindlaste päris terwe.

Rittmeister. On Laura sulle selle arwamise pähe pistnud? Minuga on ta nüüd juba terwelt 20 aastat kui surma kandidatiga ümberkäinud.

Õpetaja. Laura? Ei, aga sa teed mind rahutuks. Waata ette! See on minu nõu! Jumalaga, wana sõber; aga kas sa ei tahtnud mitte minuga leerimisest kõneleda?

Rittmeister. Sugugi mitte! Ma kinnitan sulle, asi peab oma harilikku käiku minema ja üleüldsus peab wastutuse selle eest oma peale wõtma, sest mina ei ole kellegi tõetunnistaja ega märter! — Sellega on asi ots! — Jumalaga! (ruttu) Terwita kodus minu poolt!

Õpetaja. Jumalaga, mu armas Terwita Laurat! (neskelt ära.)

4. Etteaste.

Rittmeister. Laura.

Rittmeister. (awab ees pahem. pool kirjutuse puldi ja istub sinna juurde, et rehkendada.) — 34 — 39 — 43 — 47 — 48 — 56 —

Laura (pahem. p. külguksest) Kas sa ei tahaks nõnda hää olla —

Rittmeister. Kohe! — 66 — 71 — 84 — 89 — 92 — 100. Mis on?

Laura. (sisse astudes; parem. pool) Ma ehk eksitan.

Rittmeister. Sugugi mitte! Sa tahad wist küll oma majapidamise raha saada, eks ole?

Laura. Ja muidugi — majapidamise raha.

Rittmeister (kesklaua poole näidates.) Pane arwed siia. Ma waatan nad pärast läbi.

Laura. Arwed?

Rittmeister. Jah!

Laura. Sa tahad nüüd ka minu arwed saada?

Rittmeister. Muidugi. Meie majarahaline külg on kõikuw, ja kui pankrott peaks juhtuma, siis peawad arwed käe-

(käe) pärast olema, muidu võib weel kui hooletu võlgnik nuhtluse alla langeda.

Laura. Kui meie maja rahaline külg halb on, siis ei ole see minu süü.

Rittmeister. Seep see just asi, mis urvete läbi kindlaks peab tegema.

Laura. Kui rentnik renti ei maksa, mas siis mina sinna parata woin.

Rittmeister. Kes soowitas seda rentnikku kõige soojemini? Sina! Mispärast soowitasid sa niisugust — ütleme kergelt — närukaela?

Laura. Mispärast võtsid sa selle närukaela?

Rittmeister. Sellepärast et ma enne ei rahulikult süüa, ei rahulikult magada, ega rahulikult töötada ei saanud, kuni te ta siia saite. Sina tahtsid teda sellepärast, et sinu wend temast tahtis lahti saada, ämm tahtis teda sellepärast, et mina mitte ei tahtnud,

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

koolipreili tahtis teda sellepärast, et ta „ärganud hing" oli, ja wana Marganite sellepärast, et ta tema wanaemaga noorespõlwes tuttaw oli olnud. Sellepärast wõeti ta, ja ei oleks ma teda mitte wõtnud, siis istuksin ma praegu kullumajas ehk lamaksin meie perekonna matusepaigas.. Aga olgu, siin on majapidamise raha ja sinu nõelaraha. Arwed wõid sa mulle ka pärast anda.

Laura (kummardab) Tänan wäga! Pead sa selleüle ka arweid, mis sa ise wäljaspool kodut wälja annad?

Rittmeister. See ei lähe ometi sinule korda.

Laura. Ei, küll wist niisama wähe, kui mulle minu lapsekaswatamine korda läheb. On nüüd herrad oma õhtuse arupidamise järele otsusele jõudnud?

Rittmeister. Minu otsus oli juba enne tehtud ja mull oli sellepärast teda ainult oma ainsamale isiklise ja perekonna

sõbrale teadaanda. Bertha läheb linna pensioni ja peab kahe nädala pärast ärasõitma.

Laura. Kelle juurde ta siis pensioni läheb, kui küsida tohin?

Rittmeister. Kohtunik Säfbergi juurde.

Laura. Selle vabamõtleja juurde?

Rittmeister. Last peab sääduse järele isa ilmawaate ja põhjusmõtete järele kaswatama.

Laura. Ja emal ei ole selles küsimuses midagi kaasa rääkida?

Rittmeister. Mitte midagi! Ta on oma esimesesündimise õiguse seaduslikult ära müünud ja oma õigustest selle eest taganenud, et mees tema ja ta lapse eest hoolitsemise täitsa oma pääle wõtab.

Laura. Niisiis mingit õigust oma lapse üle?

Rittmeister. Ei, mitte mingit! On kaup kord müüdud, siis ei wõi teda enam tagasi saada ja ühtlasi ka saadud

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

raha omale hoida.

Laura. Aga kui nüüd isa ja ema ühes koos otsustaksiwad—

Rittmeister. Kuidas peaks see sündima. Mina tahan et ta linnas elab, sina tahad, et ta siia jääb. Arutaduslik keskkoht oleks, et ta raudtee jaama jääks keskkohal kodu ja linna wahel. Sa näed, see on sõlm, mida wõimata on lahti päästa.

Laura. Siis peaks sõlme katki raiduma! Mis Nõjd siit tahtis!

Rittmeister. See on minu ameti saladus.

Laura. Mida terwe köök juba teab.

Rittmeister. Hää, siis pead sina seda juka teadma!

Laura. Tean ka.

Rittmeister. Ja sul on oma otsus muidugi täiesti walmis!

Laura. See seisab juba seaduses!

Rittmeister. Seaduses ei seisa, kes lapse isa on.

Laura. Ei, aga seda teatakse harilikult.

Rittmeister. Targad inimesed tõendawad,

et seda iialgi teada ei või.

Laura. See oleks ometi imelik! Seda ei peaks teadma, kes lapse isa on?

Rittmeister. Tõendatakse: ei!

Laura. See on ometi iseäralik! Kuidas võib siis mehel naise lapse üle nii suur õigus olla!

Rittmeister. Tal on ta ka ainult sell korral, kui ta kohustusi oma peäle võtab (ehk) ehk kohustusi omale peäle paneb. Ja abielus ei ole ju isa kohta mingit kahtlust.

Laura. Seal ei ole siis mingit kahtlust?

Rittmeister. Ei, ma loodan!

Laura. Noh, kui nüüd aga naene truuduseta oleks?

Rittmeister. Niisugusest juhtumisest ei ole siin juttu! Kas sul muidu weel midagi küsida on?

Laura. Ei!

Rittmeister. Siis lähen ma ülesse oma tuppa ja sa võid nii hää olla

ja mulle teadust saata, kui doktor tuleb. (paneb puldi lukku ja tõuseb üles.)
Laura. Peab sündima!
Rittmeister. (läheb parem. p. tapeediukse poole). Niipea, kui ta tuleb, ma ei taha ta wastu wiisakuseta olla. Sa mõistad!
(läbi tapeedi ukse ära)
Laura. Ma mõistan!

5. Etteaste.

Laura. Ämma hääl pahempoolt. Henrik
Doktor.
Laura (waatab raha, mis tal käes on)
Ämma (hääl pahem. p.) Laura!
Laura. Jah, ema!
Hääl. Kas mu thee walmis on?
Laura. (pahem. p. kõrwal ukse juurde)
Jah, kohe.
Henrik (awab eeskukse, teatab:) Doktor Oestermark.
Doktor. (sisseastudes) Armuline proua!
Laura. (läheb wastu ja ulatab kätt)
Tere tulemast, herra doktor! Südamest tere tulemast! Minu mees on wälja läinud, tuleb aga warsti jälle tagasi

Doktor. Palun wabandada, et ma nii (Hilda) hilja tulen, aga ma käisin juba haigeid waatamas.

Laura. (näitab sohwa lauda paremp[o]ole toolile.) Olge nõnda lahke, wõtke istet! Palun! (istub sohwa pääle)

Doktor. Tänan, armuline proua! (Istub näidatud platsile)

Laura. Ja, praegu on siin ümbruses palju haigeid, aga ma loodan, et Teile siin siiski meeldib; ja meile, kes meie siin maal üksildases istume, on wäga tähtjas, arsti leida, keda tema abitarwitajad huwitawad; ja teist herra doktor, olen ma nii palju hääd kuulnud, et ma loodan, et meie läbikäimine kõige parem saab olema.

Doktor. Te olete liiga lahke, armuline proua, aga ma loodan teie eneste pärast, et minu külaskäigusid mitte liiga sagedasti ei soowita. Teie perekond on ju üleüldiselt terwe, ja —

Laura. Ja, iseäralisi haigusid ei ole meil, Jumal tänatud, olnud, aga

siisgi ei ole kõik nõnda, nagu olema peaks.

Doktor. Mitte?

Laura. Jumal teab — ei ole kõik nõnda hää, nagu meie seda soowiksime.

Doktor. O! Teie ehmatate mind!

Laura. Perekonnas tuleb wahel asju ette, mis auu ja südametunnistuse pärast terwe ilma eest peidus peab hoidma.

Doktor. Arst wälja arwatud.

Laura. Sellepärast on minu walus kohus teile kohe esimesest silmapilgust saadik terwet tõtt ütelda.

Doktor. Kas ei wõiks meie seda lahirääkimist edaspidiseks jätta, kuni mul auu on olnud, herra rittmeistriga tuttawaks saada?

Laura. Ei! Te peate mind kuulma enne, kui teda näete.

Doktor. See puutub siis temasse?

Laura. Temasse, minu waesesse armastatud mehesse!

Doktor. Teie teete mind rahutuks, armuline

proua, ja ma wõtan teie õnnetusest kõigest südamest osa, uskuge mind!

Laura. (tõmbab taskurätti wälja) Minu mees on närwihaige. Nüüd teate te kõik ja peate nüüd ise otsustama.

Doktor. Mis teie ütlete? Ma olen kõige suurema huwitusega teie abikaasa tähtsaid kirjatöösid mineralogia üle lugenud ja leidsin alati sääl sees selge ja terawa mõistuse.

Laura. Tõesti? See rõõmustaks mind, kui meie, kõik tema omaksed, eksinud oleksime..

Doktor. Aga sellegipärast wõiks ju wõimalik olla, et tema hingeelu teisel põllul rikutud on. Palun jutustage!

Laura. See just see ka on, mis meie kardame! Waadake, temal on mõnikord kõige iseäraliku madmõtted, mis tal kui õpetlasel ju tõepoolest wõiksiwad olla, kui nad mitte terwe maja seisukorra pääle eksitawalt ei mõjuks.

Nii on tal näituseks kirg, kõiksugu asju osta.
Doktor. See on kahtlane; aga mis ta siis ostab?
Laura. Terwed kastitäied raamatuid, mis ta ialgi ei loe.
Doktor. Noh, et õpetlane raamatuid ostab, see ei ole weel nii kardetaw.
Laura. Teie ei usu, mis ma ütlen?
Doktor. Ja, armuline proua, ma olen kindel, et teie seda usute, mis teie ütlete.
Laura. On see siis mõistlik, et inimene mikroskobi läbi näha wõib, mis kusagil teise planeeti pääl sünnib?
Doktor. Ütleb ta, et seda wõib?
Laura. Jah, seda ta ütleb.
Doktor. Mikroskoßi läbi?
Laura. Ja! Mikroskobi läbi!
Doktor. Kui see nõnda on, siis on see igatahes kahtlane!
Laura. Kui see nõnda on! Teil ei ole siis minu wastu usaldust, herra doktor, ja mina istun siis ja ujataan teile perekonna saladusi —

Doktor. Armuline proua, teie usaldus auustab mind, aga kui arst, pean ma ise järele waatama, ise proowima, enne kui ma otsustan. Kas rittmeistri herra wahest enese juures märkisid tujukast meeleolust ja muutliku tahtmisest ülesnäidanud.

Laura. Kas ta seda on? Meie oleme 20 aastat abielus ja ta ei ole selle aja sees weel ühtegi otsust teinud, mida ta mitte muutnud ei oleks.

Doktor. On ta isemeelne?

Laura. Ta nõuab alati oma tahtmist, aga kui ta ta on saanud, siis jätab ta ta kõrwale, ja palub mind otsustada.

Doktor. See on kahtlane ja nõuab terawat tähelepanemist. Waatake, tahtmine, armuline proua, on nõnda ütelda, hinge selgroog; saab ta wigastatud, siis langeb hing kokku.

Laura. Ja, Jumal ise teab, kuidas ma neil pikkadel katsumise-aastatel tema soowidele wastu tulema pidin õppima. O kui teie teaksite, missugust

elu ma tema kõrwal läbi olen waidelnud, kui teie teaksite.

Doktor. Armuline proua, teie õnnetus lööb mulle südamesse, ja ma tõutan teile kõik ära katsuda, mis ma iial teha wõin. Ma kahetsen teid kõigest südamest ja palun tingimata mind usaldada. Aga selle järele, mis ma kuulsin, tahaksin ma teilt midagi paluda. Hoidke selleest, haige pääs mõtteid äratada, mis kuidagi tema pääle tugewasti mõjuda wõiksiwad, sest pehmes pääajus kaswawad nad ruttu ja saawad nergesti monomanieks ehk mõttehullustuseks. Teie mõistate mind ometi?

Laura. Tähendab: peab hoidma, et kuidagi tema kahtlust ei ärata?

Doktor. Üsna õige! Sest haigele wõib kõiksugu mõtteid pähä panna, just sellepärast et ta kõige wastu nii wastuwõtlik on.

Laura: Ja. Nüüd saan ma aru! Ja! — Ja! (Helistatakse pahem. p. luas; Laura tõuseb üles, doktor niisama) Wabandage,

minu ernal on mulle midagi ütel-
da. Üks silmapilk – Ah, sääl on ju ka
Adolf. (pahem. p. ära.)

6. Etteaste.

Doktor. Rittmeister (läbi tapeediukse)
Rittmeister (pahem. p.) Ah, teie olete ju-
ba siin, doktori herra. Südamest
tere tulemast meie pool.
Doktor. Herra rittmeister, see on mulle
wäga huwitaw, nii kuulsa õpetlasega
tutawaks saada.
Rittmeister. O palun wäga. Minu teenis-
tus ei luba mul täielikka uurimisi
ettewõtta, aga ma usun küll sellest
hoolimata, et ma ühel leidusel jälge-
de pääl olen.
Doktor. So!
Rittmeister. Waadake, mina uurisin
meteorikiwisid Spektralanalyse abil ja
leidsin nende sees sütt, organlise elu
jälgesid! Mis te selle kohta ütlete?
Doktor. Kas te seda mikroskopi abil
näha wõite?

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

Rittmeister. Ei, wõtku pagan! Aga spektroskopi abil!
Doktor. Ah, spektroskopi abil! Wabandage. Noh, siis wõite ju meile ka warsti ütelda, mis Jupiteri pääl sünnib.
Rittmeister. Mitte, mis sääl sünnib, waid mis sääl on sündinud. Kui ainult see õnnetu raamatukaupleja Pariisis mulle raamatuid saadaks, aga ma usun terve ilma raamatukaupmehed on minu wastu wandeseltsi asutanud. Mõtelge ometi, juba kaks kuud ei ole ma ühegi kirja, järelkuulamiste ega ja wihaste telegrammide pääle ainukestgi wastust saanud. Ma lähen päris pööraseks selle pärast ja ei suuda arusaada, mis põhjus sell on.
Doktor. O see on kull wististe päris harilik hooletus, ja teie ei peaks ennast selleüle mitte nii waga wihastama.
Rittmeister. Ja, aga pagan wõtku, ma ei saa oma kirja-tööga õigeks ajaks walmis, ja ma tean, et Berliinis sellesama asja kallal töötakse. Aga meie ei

tahtnud ju praegu sellest rääkida, waid teist. Kui teie siin elada tahate, siis on meil üks väikene tuba tühi, või tahate ehk wanasse arstikorterisse jääda?

Doktor. Just nagu te soowite.

Rittmeister. Ei! Palun wäga. Nagu teie tahate!

Doktor. Seda peate teie otsustama herra rittmeister!

Rittmeister. Ei, mina ei otsusta seda mitte. Teie peate ütlema, mis teie tahate. Minul ei ole selles asjas mingit soowi. Mitte wähematki.

Doktor. Ei, mina ei või ometi mitte otsustada —

Rittmeister. Tuhat ja tuline, wastake mu herra, kuidas teie saada tahate. Minul ei ole sell juhtumisel mingit tahtmist, mingit arwamist, mingit soowi! Olete teie siis niisugune unimüts, et teie oma tahtmist ei tea! ~~Waadake~~ Wastake, või ma saan pahaseks.

Doktor. Kui minul ütelda on, siis elaksin ma armsamini siin.

Rittmeister. Hää! Tänan teid! – Ah –! Wabandage mind doktori herra, aga midagi ei wihasta mind rohkem, kui see, kui ma kedagi ütlemas kuulen, et talle miski asi „ükskõik" on. (kõlistab.)

7. Etteaste.

Endised. Amme tuleb keskuksest ja jääb kesnele.)

Rittmeister. Ah sina oled, Margarethe. Kuule, mu armas, kas sa tead, kas tuba doktori herra jaoks korras on?

Amme. Ja rittmeistri herra, tuba on korras!

Rittmeister. So! Siis ei taha ma teid kauem kinnipidada doktori herra, sest et te arwatawasti wäsinud olete. Elage seniks hästi ja olge weel kord terwitatud, lootuse järele näeme homme üksteist.

Doktor. Hääd õhtud, herra rittmeister!

Rittmeister. Ja ma arwan, et minu naene teid wististe oludega on tutwustanud,

nõnda et teate, kuidas asjalood siin pool nurgas seisawad.

Doktor. Teie abikaasa oli nii lahke, ja andis mulle ühe ja teise asja kohta märkusid, mis teadmata inimesele wäga tarwilikud wõiwad olla. Hääd õhtud, herra rittmeister. (kesk[elt ära])

8. Etteaste.

Amme. Rittmeister.

Rittmeister. Mis sa tahad, mu armas? On midagi uudist?

Amme. Kas tahate mind nüüd kuulata, Adolfi herra?

Rittmeister. Ja wa' Margarete. Kõnele aga. Sina oled ainukene, keda ma ilma wihastamata päält kuulata wõin.

Amme. Hää siis küll! Adolfi herra, kas teie ei saaks selles lapseloos prouale pool teed wastu tulla ja temaga kokku leppida. Mõtelge tema on omili ema —

Rittmeister. Mõtle Margarete, mina ole[n] isa.

Amme. Ja, ja, ja! Sääl on weel palju

muud pääle oma lapse, aga emal on ainult oma laps.

Rittmeister. Sul on õigus, wana. Emal on ainult üks koorm kanda, aga minul on neid kolm, ja tema oma kannan ma ka weel. – Kas sa ei usu, et ma elus midagi muud, kui wana soldat oleksin olla wõinud, kui mull mitte teda ja tema last ei oleks olnud.

Amme. Ja, sellest ei tohtnud ma rääkida.

Rittmeister. Ei, seda ma usun küll, sina tahad, ma pean järele andma, et mull õigus ei ole.

Amme. Adolfi herra, kas te ei usu, et ma teile hääd soowin?

Rittmeister. Ja, mu armas, ma usun seda, aga sina ei tea mis mulle hää on. Waata, minule ei ole sellest küll, et ma oma lapsele elu olin annud, ma tahan temale ka oma hinge anda.

Amme. Ja, waadake, sellest ei saa ma nüüd aru. Aga sellegipärast arwan ma peaks ometi kokkuleppida wõima.

Rittmeister. Sa ei ole mitte minu sõber,

Margarethe.

Amme. Mina? Issand Jumal, kuidas Adolfi herra ometi nõnda ütelda wõiwad! Arwate, ma wõin seda unetada, (wõiwad)! et te minu laps olite, kui te wäikene olite.

Rittmeister. Noh, wana, kas mina seda olen ära unustanud? Sa olid mulle nagu ema, sa oled kuni tänani minu poole hoidnud, kui kõik teised minu wastu oliwad, aga nüüd, kus seda just waja on, jatad sa mind maha ja lähed waenlaste poole!

Amme. Waenlaste poole?

Rittmeister. Jah, waenlaste poole! Sa tead wäga häisti, kuidas siin majas lood on, sina, kes sa kõik algusest lõpuni näinud oled.

Amme. Ma olen ülearugi näinud! Aga, sa armas Jumal, peawad siis kaks inimest üksteist surnuks piinama; kaks inimest, kes muidu nii hääd on, ja kõigile hääd soowiwad. Talgi ei ole proua minu ega teiste

wastu nõnda —

Rittmeister. Nagu minu wastu, ma tean seda küll. Aga nüüd ütlen ma sulle, Margarethi, kui sina mind maha jätad, siis teed sa pattu. Just praegu sepitsetakse ümberringi sallaplaanisid ja arst ei ole ka minu sõber.

Amme. Ah, Adolfi herra, teie arwate nõigist inimestest paha, aga waadake, see tuleb sellest, et teil õiget usku ei ole, — ja, näete, nõnda see on.

Rittmeister. Aga sina ja sinu baptistid teie olete seda õiget usku leidnud. Sina oled õnnelik!

Amme. Jah, nii õnnetu nagu teie, Adolfi herra, ei ole ma mitte! Alandage oma südant, ja teie saate näha, et Jumal teid ligimese-armastuses õnnelikuks teeb.

Rittmeister. See on iseäralik, et niipea kui sa aga Jumalast ja armastusest kõneled, sinu hääl kohe nii kalgiks ja su silmad wihaseks muutuwad. Ei, Margarethi, sinul ei ole kindlaste

mitte õige usk.

Amme. Jah, olge aga kindel ja uhke oma õpetuse pääle. See ei aita teid ometi kaugele, kui kord häda käes on.

Rittmeister. Kui kõrgelt sa räägid, sa alandlik süda. Ma tean küll, et niisuguste loomade juures, nagu teie kõik olete, ükski õpetus ei aita.

Amme. Teie peaksite häbenema. Aga wanal Margarethel on oma suurest, suurest poisist ometi kõige parem arwamine, ja küllap ta jälle kodu tagasi tuleb, kui hää laps, kui kõue tulemas on.

Rittmeister. Margarethe! Anna andeks, aga usu mind, siin ei ole pääle sinu ühtegi hinge, kes mulle hääd soowiks. Aita mind, sest ma tunnen, et midagi tulemas on. Ma ei tea mitte, mis see on, aga mis nüüd sünnib, õige ei ole see mitte.

(Pahempool tuas Bertha karjatus)

Mis sääl on? Kes sääl karjub?

9. Etteaste.

Rittmeister. Bertha pahem. p. tuast.
Amme lähet tasakesi häälepanematalt pahem. pool ära.)

Bertha. Papa, papa, aita mind! Päästa mind!

Rittmeister. (parem. pool) Mis on, mu armas laps! Kõnele!

Bertha. Aita mind! Ma arwan, ta tahab mulle midagi paha teha.

Rittmeister. Kes tahab sulle paha teha? Ütle! Räägi!

Bertha. Wanaema! Aga see oli minu oma süü, ma narrisin teda.

Rittmeister. Jutusta!

Bertha. Ja, aga sa ei pea seda temale äraütlema! Kas kuuled, ma palun sind!

Rittmeister. Na, aga siis ütle ometi kord, mis see õieti oli!

Bertha. Jah! — Wanaemal on wiisiks õhtuti lampi alla keerata ja siis paneb ta mind laua äärde istuma, sulg käes ja paberileht ees. Ja siis ütleb ta, waimud saada kirjutama.

Rittmeister. Mis! Ja sellest ei ole sa mu-
le midagi jutustanud!

Bertha. Anna andeks, aga ma ei tohti-
nud, sest wanaema ütleb: waimud
maksawad kätte, kui sellest räägitakse.
Ja siis kirjutab sulg, aga ma ei tea,
kas mina seda teen. Mõnikord läheb
hästi, mõnikord ei lähe aga sugugi.
Ja kui ma ärawäsin, siis ei lähe
mitte sugugi, aga siiski peab mine-
ma. Ja täna õhtu arwasin ma, et ma
õige hästi kirjutan, aga wanaema
ütles, see olla Stagneliuse seest, ja
mina narrida teda ja siis sai ta
hirmus wihaseks.

Rittmeister. Usud sa, et waimusid on?

Bertha. Ma ei tea.

Rittmeister. Aga mina tean, et neid ei ole.

Bertha. Aga wanaema ütleb, et sina
papa, seda ei mõista, ja et sa palju
pahemaid asju ajad, ja tõendad, et sa
teiste planetide pääle näed.

Rittmeister. Ütleb ta seda! Ütleb ta seda!
Mis ta muidu weel ütleb?

Bertha. Ta ütleb, et sa nõidusdo ei os-ka, mõista!

Rittmeister. Seda ei ole ma ka tõen-danud. Sa tead, mis meteor-kiwid on. Need on kiwid, mis teiste ilma keha-de pääält maha langewad. Neid wõin ma läbiuurida ja ütelda kas nendes neid samu olluseid leidub, nagu meie maakera pääl. See on kõik, mis mina näha wõin.

Bertha. Aga wanaema ütleb, et asju olemas on, mis tema näha wõib, aga sina mitte näha ei wõi.

Rittmeister. Waata, seda ta waletab!

Bertha. Wanaema ei waleta!

Rittmeister. Mispärast mitte?

Bertha. Siis waletab mamma ka!

Rittmeister. Hm!

Bertha. Kui sa ütled, et mamma wa-letab, siis ei usu ma sind iialgi enam!

Rittmeister. Ma ei ole ju seda ütelnud ja sellepärast pead sa mind uskuma, kui ma ütlen, et sinu kasu ja

sinu tulewik seda nõuawad, et sa sellest majast lahkud. Tahad sa seda? Kas tahad linna minna ja sääl midagi kasulikku õppida?

Bertha. Ah ja, ma tahaksin hää meelega linna, siit ära, ükskõik kuhu! Kui ma sind ainult wahetewahel, ei, sagedasti näha saan. Ah, sääl sees on alati nii õudne, nii pime, just nagu oleks talwine öö, aga kui sina, isa, tuled, siis on nagu wõetaks kewade hommikul teised aknad eest ära.

Rittmeister. Minu armastatud laps! Minu kallis laps!

Bertha. Aga papa, sa pead mamma wastu hää olema, kuuled sa; ta nutab nii sagedasti!

Rittmeister. Hm! — Sa tahaksid siis linna minna!

Bertha. Ja! Ja!

Rittmeister. Aga kui nüüd mamma seda mitte ei taha?

Bertha. Aga seda peab ta ju tahtma!
Rittmeister. Kui ta seda aga siiski ei taha?
Bertha. Ja siis ma küll ei tea, mis siis saama peab! Aga ta peab seda tahtma, ta peab!
Rittmeister. Tahad sa teda sellpärast paluda?
Bertha. Sina pead teda õige ilusaste paluma, mind ta ju omiti ei kuule!
Rittmeister. Hm! — Nä, kui sina tahad, ja mina tahan, ega tema mitte ei taha, mis siis saab?
Bertha. Ah, siis tuleb jälle niisugune riid! Mispärast ei wõi teie kahekesi —

10. Etteaste.

Endised. Laura (pahem. p.)

Laura (pahemas nurkas) Ah so, Bertha on siin. Siis wõime ehk wahest tema enese arwamist kuulda saada, kui jüba tema saatuse üle otsustada tuleb.
Rittmeister. Lapsel wõib küll waewalt selle üle põhjendatud arwamine olla,

kuidas noore tütarlapse elu kujunema peab, mida meie aga kergemini otsustada wõime, sest et meie näinud oleme, kuidas suure hulga tütarlaste elu kujuneb.

Laura. Et meie arwamised aga lahku lähewad, siis wõib Bertha ise otsustada.

Rittmeister. Ei! Mina ei salli oma õiguste wahele segamist, ei naeste ega laste poolt. Bertha, jäta meid üksi!

Bertha (pahem. p. ära.)

11. Ellaaste.

Rittmeister. Laura.

Laura. (pahem. p.) Sa kardad tema otsust, sest sa arwad, et see minu poole wõiks kalduda.

Rittmeister. Ma tean, et ta ise kodust ära tahab, aga ma tean ka, et sul wõimu on tema tahtmist oma soowi järele muuta.

Laura. O– olen ma nii wägew?

Rittmeister. Ja, sul on saatanlik jõud

oma tahtmist läbiwiia; aga seda on neil alati, kes ühegi abinõu eest tagasi ei kohku. Kuidas said sa näituseks doktor Norlingi siit ära ja selle uue tema asemele!

Laura. Ja, kuidas ma seda sain!

Rittmeister. Sa wihastasid teda niikaua kuni ta läks, ja lasksid oma wenda sellele hääli korjata.

Laura. Noh, see oli ju õige lihtne ja täiesti sääduslik. — Bertha peab siis ära?

Rittmeister. Jah, 14 päewa jooksul!

Laura. On see sinu kindel otsus?

Rittmeister. Jah!

Laura. Oled sa Berthaga selle üle rääkinud?

Rittmeister. Jah!

Laura. Siis tohin ma küll selle takistamiseks katset teha!

Rittmeister. Seda ei saa sa!

Laura. Mitte! Arwad sa, ema laseb oma lapse wälja halwade inimeste sekka, et ta sääl õppiks, et kõik, mis

ema talle on õpetanud rumalus on nõnda et pärast tütar teda terwe eluaeg põlgab.
Rittmeister. Arwad sa, isa lubab seda kui harimatad ja mõistmata naesed tütrele õpetawad, et tema isa tü hipaljas narr on?
Laura. Sellel oleks isa kohta wähem tähendust.
Rittmeister. Mispärast?
Laura. Sellepärast et ema lapsele lähemal seisab sest saadik, kui leiti, et õieti iial teada ei wõi, kes lapse isa on
Rittmeister. Mis puutub see tähendus praeguseese juhtumisesse?
Laura. Sina ei tea ju, kas sa Bertha isa oled!
Rittmeister. Mina ei tea seda?
Laura. Ei, mis keegi teada ei wõi, seda ei tea ometi sina ka mitte;
Rittmeister. On see nali wõi tõsi?
Laura. Mina tarwitan ainult sinu õpetusi. Pealegi, kust sa seda tead, kas ma sulle truu olen olnud, wõi mitte

Rittmeister. Ma usun sinust paljugi, aga seda mitte, ja ka seda mitte, et sa siis sellest kõneleksid, kui see tõsi oleks.

Laura. Wõtame näituseks: mina tahaksin innemini äratõugatud, põlatud olla, kõik, mis sa aga tahad, kui ma ainult oma last enesele hoida ja tema üle otsustada wõiksin, ja et ma täiesti õiglane oleksin, kui ma seletaksin: Bertha on minu, aga mitte sinu laps! Wõtame näituseks! —

Rittmeister. Jäta nüüd järele!

Laura. Wõtame ainult selle üke: siis oleks sinu wõim otsas!

Rittmeister. Niipea, kui sa tõeks teed, et mina Bertha isa ei ole!

Laura. See ei oleks küll mitte raske! Tahaksid sa seda.

Rittmeister. Jäta nüüd järele, ütlen ma!

Laura. Mul oleks muidugi ainult tarwis õige isa nime nimetada — koht ja aeg ligemalt kindlaks teha — näituseks: millal Bertha sündinud? Meie abielu kolmandamal aastal —

Rittmeister. Küllalt! — muidu — —
Laura. Muidu, mis? — Ja tjätame selle! Aga mõtle hästi järele, mis sa teed ja otsustad! Ja kõige pääalt, ära tee ennast naeruwääriliseks!
Rittmeister. Minu meelest on see kõik nii ütlemata kurb!
Laura. Seda naeruwäärilisem oled sina!
Rittmeister. Aga sina mitte!
Laura. Ei, meie oleme seda nii kawalaste sisse säädinud.
Rittmeister. Just sellepärast on teiega wõimata wõidelda.
Laura. Mispärast algad sa siis wägewama waenlasega wõitlust.
Rittmeister. Wägewama?
Laura. Jah! See on iseäralik, aga ma ei ole iialgi weel meest näinud, kellest ma ennast üle ei oleks tundnud.
Rittmeister. Noh, siis pead sa nüüd ühte niisugust nägema, kes sinust wägewam on, nõnda et sa seda iial

ei unusta.

Laura. See läheb weel huwitawaks!

12. Etteaste.

Endised. Amme (pahem. p. sisse.)

Amme (pahemas nurgas) Laud on kaetud. Kas herrased ei tahaks sööma tulla?

Laura. Ja, silmapilk!

Rittmeister. (wiiwitab, istub siis sohwalaua juurde toolile.)

Laura. Kas sa täna õhtust süüa ei taha?

Rittmeister. Ei, tänan, ma ei taha midagi!

Laura. Mis? Oled sa pahane?

Rittmeister. Ei, aga mul ei ole isu.

Laura. Tule aga, muidu hakatakse jälle küsima, mis — ülearune on! Ole nüüd nii hää! Sa ei taha, noh siis jää siia! (pahem. p. ära.)

13. Etteaste.

Rittmeister. Amme. Siis Henrik.

Amme. Adolfi herra! Mis see siis tähendab!

Rittmeister. Ja, ma ei tea, mis see tähendab. Kas sa wõid mulle seletada, kuidas te selle pääle tulete üht wana mehega nagu lapsega ümberkäia?

Amme. Ma ei tea küll just, aga see tuleb küll sellest, et kõik mehed, nii hästi suured kui väikesed, naiste lapsed on —

Rittmeister. Aga ükski naene mehest sündinud ei ole. Ja, aga mina olen ju Bertha isa. Ütle, Margarethe, kas sa ei usu seda? Kas sa ei usu seda! Ütle!

Amme. Oh sa jumal, kui lapsik ta on! Muidugi olete teie oma lapse isa. Tulge nüüd sööma ja ärge istuge sääl ja uriscge. Nõnda! Tulge aga!

Rittmeister. (tõuseb ülesse) Kasi wälja naene! Põrgu kõik, teie nõiad! (läheb keskukse juurde, hüüab) Henrik! Henrik!

Henrik (keskelt) Rittmeistri herra näsiwad!

Rittmeister. Lase hobused saani ette rakendada, aga kohe!

Henrik (keskelt ära)

Amme. Rittmeistri herra! Kuulge —

Rittmeister. Wälja, wanamoor! Silmapilk!

Amme. Jumal hoidku meid, mis siis nüüd lahti on?

Rittmeister. (paneb ennast wälja-sõiduks walmis) Ärge mind enne poolt ööd koju oodake. (läheb kiirelt ära.)

Amme. Issanda (Jumal) Jeesus aita meid, mis nüüd küll saab?

Teine waatus.

Seesama tuba

Lamp põleb laua pääl; öösine aeg.)

1. Etteaste

Doktor. Laura (kirjtaua ääres istudes)

Doktor. (paremal pool) Selle järele, mis ma meie jutuajamisest kätte wõisin saada, ei ole asi mulle weel mitte üsna selge. Esiteks oli see teie poolt eksitus, kui te ütlesite, et ta mikroskopi abil nendele imelistele järeldustele teiste ilma kehade üle on jõudnud. Selle järele kui ma nüüd kuulsin, et siin spektroskopiga tegemist

on, ei ole ta sellest küljest mitte üksi igast meelesegaduse kahtlusest vaba, waid tema töödel on weel koguni suurel mõõdul (tä) teadusline tähtsus.

Laura. Ja, aga seda ei ole ma ju iialgi ütelnud!

Doktor. Armuline proua, ma olen kirjutanud meie läbirääkimise üles ja mäletan, et ma just selle pääpunkti üle teid kaks korda küsisin, sest ma arwasin valesti kuulnud olewat. Niisugustes kaebtustes peab wäga ettewaatlik olema, kui inimese wastutusewõimetuse tunnistamisega tegemist on.

Laura. Wastutusewõimetuse tunnistamisega?

Doktor. Ja, teie teate õieti küll, et waimuhaige omad kodanlised ja perekondlised õigused kaotab.

Laura. Ei, seda ei teadnud ma mitte.

Doktor. Siis oli sääl weel üks asi, mis

mulle kahtlane paistab. Ta kõneles sellest, et tema kirjawahetus raamatukauplejatega ilma wastustota on jäänud. Lubage mulle küsida, kas teie ehk wast mõistmatalt, kuigi hää näuga, neid kirjasid ära ei ole wõtnud?"

Laura. Jah, seda ma tegin. Aga see oli ometi minu kohus, maja kasude üle walwada, ja ma ei wõinud teda ilma wasturääkimata meid kõiki hukka saata lasta.

Doktor. Wabandage, aga ma arwan, et teie sarnase teo järeldusi mitte küllalt järelkaalunud ei ole. Peaks ta teie salajat wahelesegamist oma asjadesse kätte leidma, siis on tema kahtlus põhjendatud ja kaswab nagu lumeweering. Pealeselle olete teie sellelõbi tema tahtmisele takistuse ette leinud ja teda kõige wiimaseni üles ärritanud. Teie olete küll mõnikord isegi tunnud, kuidas see hingepõhjas walu teeb, kui meie palawamatele soowidele wastu töötatakse, kui meie tahtmist kitsendatakse.

Laura. Kas ma seda tunnud olen!
Doktor. Noh, siis otsustage, kuidas see tema pääle mõjuma pidi.
Laura. (tõuseb) Keskõõ on käes ja tedi ei ole ikka weel kodu tulnud. Nüüd wõib kõige pahemat karta.
Doktor. (niisama tõustes) Aga ütelge mulle, armuline proua, mis on täna õhtu pääle minu äraminekut juhtunud? Ma pean kõik teadma.
Laura. Ta sonis, ja awaldas kõige isedralisemaid mõtteid. Mõtelge ometi missugused ettekujutused, näituseks: tema ei olla oma lapse isa.
Doktor. See on isedralik. Aga kuidas ta selle mõtte pääle tuli?
Laura. Ma ei tea seda üsna selgeste, aga wõib olla sellest, et tal ühe soldatiga niisugune lapse-küsimus arutada oli; ja kui mina tüdruku poole hoidsin, sai ta ägedaks ja ütles, ~~seda~~ keegi ei wõida seda teada, kes ühe lapse isa on. Jumal teab, et ma teda igatpidi rahustada püüdsin,

aga nüüd usun ma, et ühtgi abi enam ei ole. (nutab)

Doktor. Nõnda ei wõi se aga enam edasi kesta; siin peab midagi sündima, ilma et ~~ta~~ tema kartlus äratatud saaks. Ütelge mulle, on herra rittmeisteril waremalt ka niisuguseid tujusid olnud?

Laura. Kuue aasta eest oli seesama lugu, ja seekord seletas ta ise kirjas oma arstile, et ta oma mõistuse eest kardab.

Doktor. Ja, ja, ja, see on lugu, millel muidugi sügawad juured on, aga perekonna elu puutumatus – ja muu sellesarnane – nõuab, et ma mitte kõige järele ei küsi, waid sellepääle toetan, mis ma ise näen. Mis sündinud, seda ei saa kahjuks enam sündimataks teha ja ometi peab arstimist nende sündmuste pääle toetama. — Kus ta teie arwamise järele praegu on?

Laura. Sellest ei ole mull aimugi. Tal on nüüd nii metsikud tujud.

Doktor. Kas te tahate, et ma tema tagasitulekuti ära ootaks? Ma wõiksin ju, et

mitte tema kahtlust äratada, ütelda, et ma teie proua ema waatamas käisin, kes haiglane on.

Laura. Ja, see läheb wäga hästi: Teie ei tohi meid praegu mitte üksi jätta, doktori herra. Kui te teaksite, kui rahutu ma olen. Aga kas ei oleks parem, temale otsekohe ära ütelda, mis teie tema seisukorrast arwate.

Doktor. Seda ei ütelda waimuhaigetele iialgi, enne kui nad ise sellest ei räägi, ja siis ainult erakordsal. Kõik seisab selle küljes, missuguse pöörde asi wõtab. Aga siia ei tohi meie jaada, ma wõin ehk kõrwale tuppa astuda, siis paistaks see loomulikum.

Laura. Ja, see on kõige parem, ja wana Margarethe wõib istuda. Wanainsel on wiisiks, alati walwata kui ta ära on. (läheb pahem. p. ukse juurde) Margarethe! Margarethe!

2. Etteaste.

Endised. Amme (pahem. p.)

Amme. Mis armuline proua soowiwad? Kas herra kodu on tulnud?

Laura. Ei, aga sina pead siin istuma jääma ja teda ootama ja kui ta tuleb, siis pead sa temale ütlema, et minu ema haige on ja herra doktor sellepärast siia kutsutiett.

Amme. Ja, ja; küll ma juba waatan, et kõik hästi läheb.

Laura. (awab pahem. p. kõrwast ukse) Olge nii lahke, herra doktor, astuge sisse!

Doktor. Tänan, armuline proua.

(mõlemad pahem. p. ära.)

3. Etteaste.

Amme. Siis Bertha.

Amme. (istub keskleua ääre, wõtab prillid ja lauluraamatu taskust).

Ja, ja! Ja, ja! (loeb poolkõwasti)

„ Oh miks sa kartled patupõrm

„ Ja ilma tarkust nõuad.

„ Sull noppeste wõib tulla surm,

„Kas aruanda jõuad.
„Sest ilma tarkus, õpetus
„On patt ja tühi jõledus!"
Ja, ja! Ja, ja! – – – –.
„Kõik mis siin liigub ilma pääl
„Surm wõtab maha niita.
„Oh patune, miks seisad sääl
„Ja wotad aega wiita.
„Sest ilma tarkus, õpetus
„On patt, ja tühi jõledus!"
Ja, ja!

Bertha. (on lugemise ajal theetassi ja tikkimise tööga pahem. p. tulnud ja ütleb tasa:) Margarethe, kas ma tohin siia sinu juurde istuda? Sääl sees on nii kole!

Amme. Oh sa armas aeg! Berthake on alles ülewal?

Bertha. (istub amme juurde, pahem. p.) Waata, ma pean ju papa jõulukingitust õmblema. Ja siin on weel midagi sinu jauks!

Amme. Ja, aga kallis südame lapsuke, see ei lähe ju. Berthake peab ju homme

wara üles tousma, ja kell on üle kaheteist-kümne.

Bertha. Mis see siis teeb. Ma ei taha sääl ülewal üksinda istuda, ma usun sääl käiwad waimud.

Amme. Waata! Waata! Mis ma ütlesin! Ja teie saate weel minu sõnade tõsidust ära tunda. See maja seisab halwa aluse pääl. Mis Berthake siis kuulis?

Bertha. Oh, tead sa, ma kuulsin kedagi ülewal pööningul laulmas.

Amme. Pööningul? Nüüd praegu?

Bertha. Jah, niisugust kurba, kurba laulu nagu ma seda weel iialgi ei ole kuulnud. Ja minu meelest oli, nagu kostaks ta ~~ke~~ sellest katuse kambrist, kus kääll seisab, sa tead ju, sääl pahemal —

Amme. Hu! Hu! Täna on ka päris porgu ilm õues! Ma usun, korsten kukub weel alla — „Eks sa kuule patune, Et su elu ürine. Ilmas waew ja wiletsus. Taewas elu õnnistus!" Jah, armas laps, Jumal andku meile rõõmsaid jõulupühi!

Bertha. Margarethe, on see õige, et papa hai-

ge on?
Amme. Ja, armas laps, temal on niisugune haigus, mis woodisse heitma ei sunni. Tasa, ma kuulen eeskojas sammusid. Mine heida nüüd magama, wii oma tass ka ühes; herra saab muidu kurjaks.
Bertha (on üles tõusnud, ja läheb oma asjadega pahem. p. ära.) Hääd ööd! Margaretha!
Amme. Hääd ööd, mu laps. Jumal õnnistagu sind!

4. Etteaste.

Amme. Rittmeister (keskelt sisse)
Rittmeister. (paneb taga oma ülerii- did ära.) Sa oled alles ülewal. Mine magama!
Amme. Oh ma tahtsin ainult teid oodata.
Rittmeister. (süütab kirjutuse puldi pääl küünla põlema, istub senna juurde ja wõtab kirjad ja ajalehed taskust wälja.)
Amme. Adolfi herra!

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

Rittmeister. Mis sa tahad?

Amme. Wana praua on haige. Ja tohter on siin!

Rittmeister. Kas kardetaw on?

Amme. Ei, ma usun wist mitte. Külap wist ära külmetanud.

Rittmeister. (tõuseb ülesse ja astub tema juurde kirjutuslaua äärde.) Margarethe, kes oli sinu lapse isa?

Amme. Oh, ma olen ju nii sagedaste jutustanud, et ta wä päewawaras Johanson oli.

Rittmeister. Oled sa kindel, et tema oli?

Amme. No waata kui lapsik; muidugi olen ma kindel, tema oli ju ainuke –

Rittmeister. Ja, aga kas tema ka kindel oli, et ta ainus oli? Ei, seda ei wõinud ta olla, aga sina wõisid küll kindel olla. Näed sa, missugune wahe!

Amme. Ma ei näe sääl ühtegi wahet.

Rittmeister. Ei, sina ei näe seda, aga wahe on sellegipärast olemas! (lehitseb päewapildi albumi kirjutuslaua pääl.) Kas sa leiad, et Bertha minu nägu on?

(waatab üht pilti albumis.)
Amme. Jah, nagu suust kukkunud.
Rittmeister. Kas Johanson tunnistas ennust lapse isaks?
Amme. O ta oli sunnitud seda tegema.
Rittmeister. Se on kole! – Ah, sääl on Doktor!

5. Etteaste.

Rittmeister. Amme. Doktor pahem. p.)
Rittmeister. Tere õhtust, doktori herra. Kuidas minu ämmema käsi käib?
Doktor. Ei ole karidetaw wäikene nikastus pahemas jalas.
Rittmeister. Ma arwan, Margaretha ütles ta olla ära külmetanud. Haigusest arusaamine on siis ~~na~~ wäga mitmesugune. Mine magama Margarethe! (Amme keskelt ära)

6. Etteaste.

Rittmeister. Doktor
Waheaeg (Pause)

Rittmeister. Olge hääd, wõtke istet, doktori herra.

Doktor (istub riiskilauaa äärde, pahem. p.) Tänan!
Rittmeister. (niisama parem. poole.) Kas see õige on, et triibulised warsad tulewad, kui tsebrat märaga paaritakse?
Doktor. (imestades) Üsna õige!
Rittmeister. Kas see tõsi on, et järgmised warsad ka triibulised saawad, kui edasi-paaritamine täkuga sünnib?
Doktor. Ja, see on ka tõsi.
Rittmeister. Seega wõib siis teatud asjaoludel täkk triibuliste warsade isa olla ja ka ümberpöördult?
Doktor. Ja, nii näib see olema!
Rittmeister. See tähendab: järeltulija sarnadus isaga ei tõenda midagi.
Doktor. O—
Rittmeister. See tähendab: on wõimata üleüldse kindlaks teha, kes isa on.
Doktor. O—
Rittmeister. Teie olete lesk ja teil on lapsi olnud.
Doktor. Ja-a....
Rittmeister. Kas teie ei tunnud ennast

kui isa, mõni kord naa wääriti-
se oliwat. Ma ei tea midagi, mis nii
weider oleks, kui see, kui üks isa
oma lapsega uulitsale kõndima
läheb, ehk kui ma mõnda isa
oma lapsust rääkima kuulen:
„Minu naese laps," peaks ta ütlema.
Kas teie millalgi oma wääreti suisu-
korda ei tunnud, kas teil kunagi
kaksipidi mõtteid ei ole olnud, ma
ei ütle mitte kahtlust, sest ma mõt-
len kui aumees, et teie abikaasa
igast kahtlusest kõrgemal seisis?
Doktor. Ei, seda ei olnud mull tõesti
iialgi, aga waadake, herra ritt-
meister, Goethe ütleb, kui ma ei ek-
si oma lapsi peab truuduse ja usu
pääle toetades wastuwõtma.
Rittmeister. Truudus ja usk, kus nai-
sega tegemist on. See on kahtlane.
Doktor. On mitmesuguseid naeste-
rahwaid.
Rittmeister Uuemad uurimised
on näitanud, et ainult üks tõug

elemas on! Noorespõlwes olin ma lõbus ja — nüüd wõin ma seda ju ütelda — ilus pois. Sellest ajast on mul aiainult weel kaks silmapilku meeles, mis hiljem minu kahtlust ärataswad. Nii reisisin ma nord aurulaewal ja istusin paari tuttwaga restoran-kajutis Sääl tuli noor puhweti perenaene, istus meie wastu ja jutustas nuttes, et tema peigmees laewaõnnetusis surma saanud. Meie kahtlesime teda ja mina tellisin schampanjeri. Teise klaasi järele puudusin ma tema jalga, neljandama järele tema põlwe, ja teisel hommikul olin ma teda trööstinud.

Doktor. Aga herra rittmeister, üks pääsuke ei too weel kewadit.

Rittmeister. Lubage nüüd tulet teine lugu, ja see oli päris kewade-pääsuke. Mina olin Lijserkilis. Sääl oli üks noor naene lastega suwitamas, mees oli tal linnas jäänud. See naesterahwas oli usklik, tal oliwad kõige waljumad põhjusmõtted, ta pidas minule kombe-

juttusi, ühe _ siis paar lükki. —
Kui ta ärareisis, andis ta — isäralike küllalt — need raamatud isalikult mulle tagasi. Kolm kuud hiljem leidsin ma nende raamatute wahel nimekaardi, kaunis arusaadawa armuawaldusega. Ta oli ilmsüüta, nii ilmsüüta nagu abielus naese armuawaldus wõõrale meesterahwale olla wõib, kes ialgi temale ligineda püüdnud.
Ja nüüd tuleb selle loo õpetus. Ära usalda ialgi liig palju.

Doktor. Ei tohi aga ka liig wähe usaldada!

Rittmeister. Ei mitte liiga palju ega liig wähe! Aga waadake, doktori herra, see naesterahwas oli nii ilmteadmata nurjatu, et ta oma mehile ärajuttustas, ta olla mind waimustatud. Just selles seisabgi häda.oht, et naesed endi loomusunnilist nurjatust ise ei tunne. Need on muidugi pehmendawad põhjused,

aga seda otsust ümberlükata ei suuda nad. Ainult pehmendada wõiwad nad teda.

Doktor. Herra rittmeister, teie mõtteid liiguwad järgesti haigluse teel. Te peaksite neid wähem tähelepanema.

Rittmeister. Teie ei peaks sõna „haiglane" tarwitama. Waadake, kõik aurukatlad lõhkewad, kui manomeetr „100" näitab. Aga see „100" ei ole iga aurukatla jaoks üks ja seesama. Kas saate aru! Aga te olete siin, et mind walwata. Kui ma nüüd mees ei oleks, siis oleks mul õigus kedagi süüdistada, ehk wähemalt kaebada, nagu seda kawalaste nimetakse, ja mul oleks siis ehk wõimalik teile terwet haiguse Diagnoset anda, ehk mis weel lõhtsam, haiguse ajaluga; Nüüd olen ma aga kahjuks mees, ja wõin sellepärast ainult nagu roomlane käed rinna pääle ristipanna ja surmahoopi oodata. (tõuseb üles.) ~~Herra~~) Hääd ööd, doktori herra.

Doktor: Ruusama; Herra rittmeister! Kui

te haige olete, siis ei hakka see kuidagi wiisi teie mehelikku auu, kui mulle kõik ärajutustate. Ma pean ju ka teist partiid kuulma.

Rittmeister. Ma arwan, teile oli sellest küllalt, et teie ühte kuulsite.

Doktor. Ei, herra rittmeister. Teate, kui ma Ibseni „Tontides" proua Alwingi oma surnud mehele matusekõnet pidamas kuulsin, siis mõtlesin ma iseeneses: kui wäga kahju, et see mees juba surnud on.

Rittmeister. Arwate teie, ta räägiinud oleks, kui ta elus oleks olnud? Ja arwate teie, kui mõni neist surnud meestest ülestõuseks, et teda siis usutaks? Hääd ööd, doktori herra. Teie näete, et ma rahuline olen, seega wõite teie siis ka rahuliselt woodisse heita!

Doktor. Hääd ööd siis, herra rittmeister. Selle asjaga ei wõi ma pikemalt tegemist teha.

Rittmeister. Oleme meie waenlased!

Doktor. Sugugi mitte. Kahju ainult et meie mitte sõbrad ei või olla. Hääd ööd. (lähheb kiskelt ära).

Rittmeister. (saadab doktori keskuksini, siis läheb ta pahem. p. külguksi juurde, awab selle natukene ja ütleb:) Tule aga sisse, meil on tarwis rääkida! Ma teadsin, et sa seisid ja kuulasid.

7. Etteaste.

Laura. (kohmetult pahem. p.) Rittmeister istub kesklaua äärde pahemale poole, ja näitab Laurale kirjutuslaua ees olewat tooli.)

Rittmeister. Aeg on juba hiline — aga meie peame otsusele jõudma. — Istu!

Laura. (istub kirjutuslaua ette toolile.)

Waheaeg (Pause)

Rittmeister. Ma käisin tõna õhtu postipäät ja tõin kirjad ära! Nendest selgub, et sa niihästi kõik ärasaadetawad kui ka siiatulewad kirjad oled ärawõtnud. Selle teo esimene tagajärg on see, et ajakautus minu töö oodatud järeldused ära on häwitanud.

Laura. Ma tegin seda kõige paremas mõttes, sest et sa selle teise töö pärast oma tunistuse hooletusesse jätsid.
Rittmeister. Sull ei olnud sääl juures õieti ütelda küll mitte haad mõtted, sest sa teadsid wäga hästi, et ma kord oma eratööga enam auu wõidan, kui oma tunistusega, aga seda ei tahtnud sina just kõigepäält mitte; et mina mingisugust auu wõidaksin, see oleks sinu tähtsuselaiust rõhunud. Siis wõtsin ma sinule saadetud kirjad ka ära.
Laura. See oli wäga peene.
Rittmeister. Sa näed ise, et sull minust parem arwamine on, kui uskuda wõiks. Nendest kirjadest selgub, et sa juba kauemat aega kõik minu endised sõbrad minu wastu ühendanud oled, kuna sa minu waimuhaiguse üle kahtlasi teateid laiali laotasid. Ja sinu waewal on järeldusi olnud, — sest praegu ei ole ühtegi inimest enam, minu ülemast hakates

kuni minu köögitüdrukuni, kes usuks, et minu mõistus terwe on. Nüüd on aga minu haigusega lugu järgmine: mõistus on mul rikkumata, nagu sa tead, nii et ma oma teenistuse ja niisamahästi ka oma isakohuseid täita wõin; oma tundmuste üle olen ma weel kauniksti peremees, nõnda kaua kui tahtejõud weel natukenegi korras on, aga sa oled sääl kallal närinud ja närinud, kuni hammas järele annab ja terwe kellawärk tagasi jookseb. Ma ei wota sinu tundmuste poolt arusaamist, sest et neid sull ei ole, ja see on sinu tugewus; aga ma wotan sinu tulude poolt arusaamist.

Laura. Lase kuulda!

Rittmeister. Sa oled oma ülesastumisega nii kaugele jõudnud, minus kahtlust äratada, et minu terwe otsustamise-se waim wansti tumestud on ja minu mõtted segaseks hakkawad minema. See on liginew nõrgameelsus, mida sa ammu wotad, ja mis iga silmapilk wõib lahtipääseda. Nüüd kerkib sinule

küsimus: kummast on sul suurem kasu, kas sellest, et ma terweks jään, wõi sellest, et ma mitte terweks ei jää! Mõtle järele! Langen ma korku, siis kaotan ma teenistuse ja teie jääte ilma toeta. Selle wastu, suren ma aga, siis saate teie minu elukindlustuse raha. Peaksin ma aga ise oma elule otsa tegema, siis ei saa teie mitte midagi. Järjelikult on siis sinul sellest enam kasu, kui ma oma elu lõpuni elan.

Laura. Peab see loks olema?

Rittmeister. (~~See on~~) Ja, muidugi! See on sinu enese teha, kas sa temast kõrwale lahad hoida, wõi oma pää sinna sisse pista.

Laura. Sa ütled, et sa ennast surmad! Seda sa ei tee!

Rittmeister. Oled sa selles nii kindel: Arwad sa, et mees elada wõib, kui tal mitte midagi ja kedagi ei ole, mille jaoks elada?

Laura. Sa annad siis alla?

Rittmeister (Et) Ei, ma panen ette, et meie rahu teeme.
Laura. Ja tingimised!
Rittmeister. Et ma mõistuse juurde tohin jääda. Wabasta mind sellest kahtlusest ja ma lõpetan riiu.
Laura. Missugusest kahtlusest?
Rittmeister. Bertha sündimise üle.
Laura. On selle üle mingit kahtlust olemas?
Rittmeister. Jah, minul on ta olemas ja sina ise oled teda äratanud.
Laura. Mina?
Rittmeister. Jah, Sa oled teda nagu koerapööri rohu tilkasid minu kõrwu tilgutanud ja asja olud andsiwad talle kaswujõudu! Wabasta mind sellest teadmatusest, ütle mulle otsekohe: nõnda see on, ja ma annan sulle juba ette andeks.
Laura. Ma ei wõi omcti enese pääle süüdi wõtta, mis ma teinud ei ole.
Rittmeister. Mis see sulle teeb, kui sa kindel oled, et ma waikin. Arwad sa, et mees

läheb ja oma enese häbi välja pasundab?
Laura. Kui ma ütlen, et see tõsi ei ole, siis ei ole sul selgust; ütlen ma aga: see on nõnda, siis on sul selgus? Sa tahad siis, et asi nii oleks.
Rittmeister. Imelik see on, aga see tuleb wist küll sellest, et esimest juhust tõeks ei saa teha, aga teist saab.
Laura. On sul mingit põhjust kahtluseks?
Rittmeister. Jah ja ei!
Laura. Ma usun, et sa minu kuritegu ainult sellepärast kindlaks teha soowid, et siis minust lahti saada, ja pärast üksinda lapse üle peremees olla. Aga mind sa selle lõksuga ei püüa
Rittmeister. Usud sa, et ma wõõra lapse eest hoolitsema hakkan, kui ma sinu süüs kindel olen?
Laura. Ei, seda ei usu ma mitte, ja sellepärast on mul selge, et sa praegu

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

waletasid, kui mulle ette andeksandmist lubasid.

Rittmeister [tõuseb üles.] Laura, päästa mind ja minu mõistust. Sa ei mõista ju, mis ma ütlen. Kui see laps minu oma ei ole, siis ei ole mul tema kohta õigusi, ega taha neid saada, ja see ju on just, mis sina tahad. Eks ole? Wõi ehk tahad sa weel rohkem? Sa tahad wõimu lapse üle, ja ühtlasi ka mind ülespidajaks?

Laura [tõuseb üles, läheb üle toa par. poole.] Ja, wõimu. Mille muu pärast siis see terwe wõitlus elu ja surma pääle on olnud, kui mitte wõimu pärast?

Rittmeister. Minule, kes ma tulewast elu ei usu, oli see laps minu elu edasikestwus. Ta oli minu igawiku mõiste, ja see on ehk wast ainus, millel tõsiselt tähendus on. Wõtad sa tema minult, siis on minu elu läbi lõigatud.

Laura. Mispärast ei läinud meie õigel ajal lahku?

Rittmeister. Sellepärast, et laps meid üks-

teise külge köitis; ja [illegible]lest köitest saiwad ahelad. Ja kuidas see tuli? Mis? Ma ei ole ial selle üle järele mõtelnud, aga praegu tõuseb mälestus üles, kaebdust tõstes, wõib olla ka hukka mõistes! Meie olime kaks aastat abielus ja meil ei olnud lapsi. Sa tead ise kõige paremine, mispärast mitte. Mina jäin haigeks ja olin suremas. Ühel plawikust wabal silmapilgul kuulsin ma kõrwal toas hääli. See olid sina ja adwokat, kes minu warandusest kõnelesiwad, mis mul sell ajal weel oli. Adwokat seletas, et sina midagi ei päri, sest et meil lapsi ei ole, ja küsis sind, kas sa ehk raskejalgne oled. Mis sa wastasid, seda ma ei kuulnud. Ma paranesin, ja meie saime lapse. Kes on tema isa?

<u>Laura</u>. Sina.

<u>Rittmeister</u>. Ei, seda ei ole ma mitte. Siin on üks kuritöö warjul, mis nüüd päewawalgele hakkab tulema. Ja missugu

ne põrgulik kuritöö. Te olete küllalt kaastundlised muste orjasid wabastada, aga walged jätate teie alles. Ma nägin waewa ja tegin tööd, sinu, sinu lapse, sinu ema, ja sinu teenijate eest; ma ohwerdasin oma tulewiku ja karrier; ma kandsin teie elu ülespidamise pärast piinasid, wiletsusi, uneta öösid ja ärewusi, nõnda et mu juuksed hallikson läinud; kõik sellepärast, et sul lõbu oleks, mureta elada, ja kui wanaks saad, oma lapses weel kord elu maitsta. Seda kõik kannatasin ma nurisemata, sest et ma ennast lapse isaks pidasin. See on lihtsalt wargus, kõige loorem orjus. Ma olen 17 aastat sunnitööd teinud, ja olen ilma süüta — mis wõid sa mulle selle eest kahjutasuks anda?

Laura. Nüüd oled sa täiesti hull!

Rittmeister. Jah, seda loodad sa! Ja siis nägin ma kuidas sa waewa nägid, et oma kuritööd warjata. Mul oli sinuga kaastundmust, sest et ma sinu muret ei mõistnud, ma uinutasin tihti sinu paha

südametunnistust oma kallistamis-
tega rahule, sest ma arwasin, et
sind ainult haiglane mõte hirmu-
tab; ma kuulsin sind unes karjata-
ma, ilma et ma seda kuulda tahtsin.
Nüüd tuleb mulle meelde — see oli
alles hiljuti — öösel enne Bertha sün-
dimise päewa. See oli kella 2-3 wahel
hommiku, ma istusin ja lugesin.
Häkitselt kisendasid sa, nagu tahaks
keegi sind ära kägistada: „ära tule,
ära tule.“ Ma koputasin wastu seina —
ma ei tahtnud muud midagi kuulda.
Mul oli juba ammu kahtlus, aga ma
ei julgenud selle tõendust kuulda.
Seda kannatasin ma sinu pärast.
Mis tahad sina minu pärast teha?

<u>Laura</u>. Mis wõin mina teha! Ma
wannun sulle jumala ja kõige juures,
mis mulle püha on, et sina Bertha
isa oled.

<u>Rittmeister</u>. Mis see aitab, pääle selle
kui sa ennemalt ütlesid: ema wõib

ja peab oma lapse eest iga kuritööd korda saatma wõima. Ma palun sind kadunud tundide mälestuse juures, ma palun nagu haawatud päästwat surmahoopi: ütle mulle kõik. Kas sa ei kuule, kuidas ma sulle oma muret kaeban, nagu emale, kas sa siis koguni unustada ei taha, et ma mees, soldat olen, kes oma sõnaga hulga inimeste ja loomade üle kaskida wõib; ma ihaldan ainult kaastundmust, nagu haigi, ma panen oma wõimuse märgi maha ja palun oma elule armu.

Laura [on temale liginenud ja paneb käe tema otsaesise pääle.] Mis! Sa nutad! Mees!

Rittmeister. Jah, ma nutan, kuigi ma mees olen. Kas siis mehel silmad ei ole? Kas mehel käsa, liikmeid, meeli tundmusi, kirdeid ei ole? Kas ta ei ela seestsamast toidust, kas ei haawa teda seesama sõjariist, kas ta ei tunne suwel soo-

ja ja talwel külma, just niisama nagu naene? Kui teie meid torkate – kas meil siis weri ei woola? Kui teie meid kõditate, kas meie siis ei naera? Ja kui teie meid kihwtitate, kas meie siis ei sure? Mispärast ei peaks mees kaebada tohtima? Soldat mitte nutta tohtima? Sellepärast, et see mehelik ei ole! Mispärast ei ole see mehelik?

Laura: Nuta mu laps, siis on su ema jälle sinu juures. Kas mäletad weel, et ma esialgul nõnda ütelda nagu su teine ema sinu ellusse astusin. Sinu suurel, tugewal kehal puudusiwad närwid, ja sina olid nagu hiigla-laps, kes kas liig wara ilmale tulnud, ehk keda ei soowitud.

Rittmeister. Ja, nõnda see küll oli. Isa ja ema ei tahtnud mind saada, ja sellepärast oli minu meelest, nagu kaswaks mulle üks osa külge, kui sina ja mina üheks saime, ja sellepärast

tohtisid sina walitseda; mina, kes ma kasarmus ja polgu ees käskija olin, sain sinu juures sõnakuulajaks, ja ma kaswasin ühes sinuga; ma waatasin sinu poole, nagu kõrgema andega olewuse poole üles, ja kuulasin sinu sõna, nagu oleksin ma sinu mõistmata laps.

Laura. Ja, nii see oli sellajal, ja sellepärast armastasin ma sind, nagu oma last. Aga tead sa — ja, sa nägid seda küll: — niipea kui sinu tundmused oma loomust muutsiwad ja sa kui armastaja minu ees seisid, siis häbenesin ma, ja sinu kaisutused oliwad minu jaoks rõõmud, millele südametunnistuse piinad järgnesiwad, just nagu oleks weri häbi tundnud. Ema sai armukeseks! Hirmus!

Rittmeister. Ma nägin seda, aga ma ei mõistnud seda. Ja et ma arwasin sellepärast sinu juures põlgtust leidwat, et

ma mehelik ei olnud, siis tahtsin ma sind selleläbi wõita, et ma mees olin.

Laura. Aga just selles oligi eksitus. Ema oli sinu sõber, aga naene sinu waenlane, ja armastus mõlemate sugude wahel on wõitlus; ja ära arwa, et ma ennast sulle andsin; ma ei andnud mitte, waid wõtsin — mis ma wõtta tahtsin. Aga sinul oli niipalju üliwõimu, mida ma alati tundsin ja millest ma soowiksin et sina teda tunneksid.

Rittmeister. Üliwõim oli alati sinu pool; sa wõisid mind ärkwel hypnotiseerida, nõnda et ma midagi ei näinud ega kuulnud, waid ainult sõna kuulasin. Sa wõisid mulle toore kartuli kätte anda, ja selleks teha, et see wirsik on; sa wõisid mind sundida, koiki oma narritujusid kui wainuvikkusid imestama; sa wõisid mind kuritööle ja isegi alatutele tegutele

sundida. Sest sul puudus mõistus, ja selle asemel, et minu nõuuandmiste täitjaks saada, toimetasid sa oma pääd. Kui ma siis hiljem järele mõtlemisele wirgusin ja oma auu haawatud tundsin olewat, siis tahtsin ma teda ühe suure teoga, mõne leiduse wõi auusa enesetapmise läbi jälle tagasi wõita. Ma tahtsin sõtta minna, aga ma ei tohtinud seda. Siis pühendasin ma ennast teadusele. Nüüd aga, kus mul ainult waja oli kätt wälja siruetada, et wilja kätte saada, raiud sa mul käe otsast ära. Nüüd olen ma auutu ja ei wõi enam auemini elada, sest mees ei wõi ilma auuta elada.

Laura. Aga naene?

Rittmeistir. Naene wõib seda, sest tal on oma lapsed, mis mehel mitte ei ole. — Aga meie ja kõik teised inimesed elasime siiasaadik ilma selge arusaamiseta nagu lapsed täis ettekujutusi, paleusi ja illu-

sionisi, ja siis ärkasime meie üles; see läks weel kuidagi – aga meie ärkasime jalad pääpadja pääl, ja see, kes meid äratas, oli ise nuutõbine. Kui naesed wanaks lähewad ja enam naesed ei ole, siis kaswab neile lõua ümber habe, ma küsin eneselt imestades, mis siis meeste-le kaswab kui nad wanaks lähewad ja enam mehed ei ole. Need, kes kuke hääle-ga hüüdsiwad ei olnud enam kellegi kuked, waid kalkunid ja kanad kaagu-tasiwad meelitawa hüüde pääle – nonda leidsime, kui paikene pidi tõusma, endid kuuwalgel wäremete wahel istumas nagu wanal hääl ajal. See oli ai-nult wäike hommikune uinak olnud, metsikute unenägudega, ja mitte ärkamine.

Laura. Sinust oleks pidanud luuletaja saama, tead sa!

Rittmeister. Kes teab!

Laura (mõne sammuga temast mööda

pah. poole.] Nüüd olen ma unine, kui sul weel rohkem sonimisi tagawaraks on, siis hoia need homseks.

Rittmeister [kesklaua ümber, parem. poole.] Enne weel üks sõna, mis mitte kujutusetese ei puutu. Wihkad sa mind?

Laura. Ja, mõnikord! Kui sa mees oled!

Rittmeister. See on siis teataw tõuwiha. Kui see tõsi on, et meie ahwide järeltulijad oleme, siis oleme igatahes kahte tõu ahwidest pärit. Meil ei ole sarnadust üksteisega.

Laura. Mis sa siis nüüd selle kõigega ütelda tahad?

Rittmeister. Ma tunnen, et selles wõitluses üks meist langema peab.

Laura. Kes?

Rittmeister. Nõrgem muidugi!

Laura. Ja tugewamal on õigus?

Rittmeister. Alati, tal on ju wõimus!

Laura. Siis on minul õigus.

Rittmeister. Kas sul siis wõimus on?

Laura. Jah, ja weel seaduslik, kui ma sind homme eestkostmise alla lasen panna.

Rittmeister. Eestkostmise alla?

Laura. Jah! Ja siis kaswatan ma oma last ise, sinu sonimistest hoolimata.

Rittmeister. Ja kes siis kaswatuse maksab kui mind enam ei ole?

Laura. Sinu paiek!

Rittmeister (*läheb ähwardawalt tema poole*) Kuidas wõid sina mind eestkostmise alla panna lasta?

Laura (*tombab ühe kirja wälja.*) Selle kirja põhjal, millest õigeks tunnistatud ära=kiri eestkostjate kohtus seisab.

Rittmeister. Mis kiri see on?

Laura (*taganeb pahemapoolse ukse poole*) Sinu enese kiri! Sinu seletus arstile, et sa nõrgameelne oled!

Rittmeister (*waatab tummalt temale otsa.*)

Laura. Nüüd oled sa oma ülesande

täitnud kui isa ja toitja, kus sa kahjuks tarwiline olid. Nüüd ei ole sind enam tarwis ja sa wõid minna. Sa pead minema, sest et sa ära oled näinud, et minu mõistus niisama tugew oli, nagu minu tahtmine, ja sellepärast et sa seda tõeks ei tahtnud tunnistada! [Pöörab pah. poole külgukse poole minema.]

Rittmeister [läheb kesklaua juurde, haarab põlewa lambi ja wiskab selle Laurale järele, kes tagaspidi minnes läbi pahema külgukse kaob.]

[Eesriie.]

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

Kolmas waatus.

Seesama tuba.

Kesklaua pääl teine lamp. Taga paremal pool tapeedi-ukse ees tool kindlustuseks.

1. Etteaste.

Amme, Laura.

Laura [pahemal pool.] Kas sa said wõtmed?

Amme. Sain? Ei, andku jumal andeks, aga ma wõtsin nad härra riiete taskust, mis Nõjd ües puhastas.

Laura. Täna on siis Nõjdi kord.

Amme. Tema jah!

Laura. Anna wõtmed siia!

Amme. Jah, aga see on ju päris nagu wargus. Kas kuulete, proua, tema sammusid sääl ülewal! Edasi ja tagasi! Edasi ja tagasi!

Laura. Kas uks tugewasti kinni on?

Amme. Ja nuuidugi, ta on tugewasti

küllalt kinni.!
Laura (awab kirjutuse puldi ja istub senna ette.) Pane oma tundmused wähe kammitsasse, Margarethe, siin on rahu tarwilik et meid kõiki päästa. (Koputatakse.) Kes sääl on?
Amme (awab keskukse.) See on Nõjd.
Laura. Lase ta sisse tulla.!

2. Ettendus. (Endised. Nõjd.)

Nõjd (keskelt) Kiri obersti herra naest!
Laura. Anna siia! (Loeb.) So!—
Nõjd. Teie käsu pääle, ritmeistri proua!
Laura. Oota wäljas, kuni ma obersti herrale wastust kirjutan. (Kirjutab.)
Nõjd (keskelt ära.)

3. Etteaske.

Amme. Laura.

Amme. Kuulge ometi, armuline proua! Mis te arwate, mis ta sääl üllewal küll teeb? (Saagimise häält on kuulda)
Laura. Wait, kui ma kirjutan!
Amme (pool waljuste, enesele.) Sa taewane

Jumal, halasta küll meie kõikide pääle! Kuidas see küll lõpeb!

Laura. Säh — anna see Nõjdile ära! Ja minu ema ei saa kõigest sellest midagi teada! Kas kuuled!

Anne [keskelt ära]

Laura [tõmbab puldi laekad lahti ja wõtab pabirisi wälja.]

4. Etteaste.

Õpetaja (keskelt sisse.) Laura.

Õpetaja (wõtab kesklaua äärest tooli ja ja istub Laura kõrwale puldi ette.) Tere õhtust, õde. Ma olin terwe päewa kodust ära, nagu sa wist juba kuulsid, ja tulen sellepärast alles nüüd. Siin on siis tõsiseid asju ette tulnud?

Laura. Jah, wend, niisugust ööd ja niisugust päewa ei ole ma weel oma elu sees läbi elanud.

Õpetaja. Noh, ma näen, et sa siisgi suuremat wiga pole saanud.

Laura. Jumal tänatud, ei, aga mõtle

ainult, mis kõik oleks wõinud juhtuda.

Õpetaja. Ütle mulle parem, kuidas see lugu õieti pääle hakkas. Ma olen juba nii mitmesuguseid teateid kuulnud.

Laura. Ta algas tema metsikute sõnimistega selle üle, et ta Bertha isa ei olla, ja lõppes sellega, et ta mulle põlewa lambi näkku wiskas.

Õpetaja. See on ju kole! See on täieline hullus! Ja mis siis nüüd peab saama?

Laura. Meie peame katsuma uusi wägitegusid takistada. Doktor saatis juba haigemajasse hullusärgi järele. Waheajal saatsin ma oberstile teatust, ja katsun nüüd maja ärilistes asjades, mis ta kõige lohakamal kombel on juhtinud, pisut selgust saada.

Õpetaja. See on tõeste kurwastaw lugu, aga mina ootasin midagi sellesarnast juba ammugi. Tuli ja wesi — see pidi plahwatusega lõppema! Mis see siis sääl laekas on?

Laura [on ühe laeka lahti tõmbanud]
Waata ometi, mis ta kõik alles on hoidnud!

Õpetaja [waatab laekasse.] Issand Jumal! Sääl on tal ju sinu nukk; ja sinu ristimise tanukene, ja Bertha mängukann; ka sinu kirjad ja medaljon- [kuiwatab silmi] Tä on sind siisgi wäga armastanud, Laura. Niisuguseid asju ei ole mina tõepoolest ial alal hoidnud!

Laura. Ma usun, et ta mind waremalt armastas, aga ajad muutuwad.

Õpetaja. Mis suur paber see on? Matuse paiga ostu-kontraht! – Ja, parem küll hauas, kui hullumajas! Laura! Ütle mulle, oled sa kõige selle loo juures täiesti süüta?

Laura. Mina? Mis süid sääl juures siis minul peaks olema, kui üks inimene oma mõistuse kaotab?

Õpetaja Ja, ja! Ma ei taha midagi

ütelda! Weri on ometi paksem kui wesi.

Laura. Mis sa enesele lubad?

Õpetaja (waatleb teda.) Kuule!

Laura. Mis?

Õpetaja. Kuule! Sa ei saa ometi salata, et see sinu soowidega kokku sünnib, et sa Berthad nüüd oma tahtmise järele kaswatada wõid.

Laura. Ma ei mõista sind!

Õpetaja. Kuidas ma sind imestan!

Laura. Mind! Hm!

Õpetaja. Ja mina saan ühe wabamõtleja eestkostjaks. Kas tead, mina waatasin tema pääle alati kui umbrohu pääle meie põllul!

Laura (lühikese allasurutud naeruga; kohe jälle tõsiselt) Ja seda julged sa mulle tema abikaasale ütelda?

Õpetaja. Sa oled minu jaoks liiga tugew, Laura! Uskumata tugew! Nagu rebane raudas, hammustad sa parem ise oma käpa otsast ära, kui et ennast wangi

annad! Nagu õppinud waras: mitte ühtegi kaassüüdlast, mitte su oma südametunnistusgi. Waata ennast kord peeglis! Sa ei julge seda!

Laura. Mina ei tarwita ialgi peeglit!

Õpetaja. Ei, sa ei julge seda! — Tohin ma sinu kätt waadata! — Mitte ühte äraandjad werepleki, mitte jälgegi salalisest kihwtist! Üsna wäikene, süüta mõrtsukatöö, millele seaduseteel ligi ei pääse. Üks teadmata kuritöö; teadmata? See on ilus leidus! Kas kuuled, kuidas ta sääl ülewal töötab? — Hoia ennast, kui ta lahti pääseb, siis saab ta sind kahe laua wahel puruks

Laura. Sa lobised nii palju, nagu oleks sul kuri südametunnistus! — Kaeba minu pääle, kui sa saad!

Õpetaja. Seep see on, et ma ei saa!

Laura. Näid nüüd! Sa ei saa seda, tähendab ma olen ilmsüüta! Waata

sina ainult oma hoolealuse järele, küll mina juba enese oma walwan! [Tõuseb üles.] Ah, doktor ongi juba siin!

Opetaja [tõuseb üles ja paneb oma tooli kesklaua juurde tagasi.]

5. Etlendus.

Endised. Doktor (keskelt)

Laura. Tere tulemast, doktori herra. Teie wähemalt awitate mind. Eks ole? Ja siin ei ole ju kahjuks mitte palju tiha. Kas kuulete, kuidas ta ülewal talitab? Kas nüüd usute?

Doktor (keskele astudes) Ma usun, et siin üks wägiwaldne tegu on sündinud, aga nüüd on küsimus, kuidas selle wägiwallateo pääle peab waatama. Kas on ta wihast wõi nõrgameelsusest tulnud!

Opetaja. Aga juhtumist ennast, hoopis kõrwale jättes, peate ometi isegi tunnistama, et tal õige imelikud mõtted on.

Doktor. Mina usun, et teie mõtted weel

imelikumad on, õpetaja herra.

Õpetaja. Minu õigeks tunnistatud waated kõrgemate asjade kohta –

Doktor. Jätame waated. – Armuline proua, see seisab teie wõimuses, kas teie oma meest wangihoone jaoks kurjatööks süüdistada tahate, wõi hullumaja tarwis küpse leiate! Mis on teie arwamine herra rittmeistri ülespidamise kohta?

Laura. Ma ei wõi sellepääle weel ~~kindlalt~~ praegu wastata!

Doktor. Teil ei ole siis selle kohta, weel kindlat arwamist, mis perekonnale kõige kasulikum oleks? Mis teie arwate, õpetaja herra?

Õpetaja. Ja, sellest tuleb igal juhtumisel skandal – ei ole kerge ütelda, mis –

Laura. Aga kui ta nüüd oma wägiteo eest nuhtluse saab, siis wõib ta pärast meeste sedasama teha.

Doktor. Ja kui ta wangi pandakse, siis saab ta säält warsti jälle wabaks. Seega näeme

siis, et see mõlematele pooltele kõige kasulikum on, kui meie temaga kohe kui meelsega ümber käime — Kus amme on?

Laura. Mis siis?

Doktor. Ta peab haigele hullusärgi selga panema, kui ma temaga rääkinud olen ja selleks käsku annan! Aga mitte waremalt. Mul on see riidetükk eeskojas. (Läheb keskelt wälja ja tuleb kohe jälle pakiga tagasi.) Olge nii lahke ja paluge Amme siia tulla.

Laura (kõlistab)

Õpetaja. Hirmus! Hirmus!

6. Etteaste.

Endised. Amme keskelt doktori ja Laura wahele.)

Doktor (wõtab keeklaua pääl paki lahti.) Waadake siin! See on hädasti tarwis, et teie selle särgi rittmeistrile tagast selga ajate, kui ma seda wäga wägiwalla tegude takistamiseks tarwiliseks pean. Nagu näete on sel särgil pärati pikad käised,

mis liigutusi takistawad. Ja need seotakse selja pääle kokku. Siin on kaks rihma, mis panneltest läbi on tõmmatud, need peate pärast siis sohwa ehk tooli leeni ümber kinnitama, nagu just käepärast juhtub. Kas tahate seda teha?

Amme. Ei, doktri herra, seda ma ei wõi; ma ei wõi seda.

Laura. Mispärast ei tee te seda ise, doktori herra?

Doktor. Sellepärast et haige minu wastu umbusklik on. Teie, armuline proua, oleksiti selleks kõige ligem, aga ma kardan, et ta ka teid ei usalda.

Laura (teeb tagasitõrjuwa liigutuse.)

Doktor. Wast ehk teie, õpetaja herra?

Õpetaja. Ei, ma tänan teid wäga selle eest.

7. Etteaste.

Endised. Nõjd (keskelt, seisab taga.)

Laura. Kas sa kirja juba ära andsid?

Nõjd. Teie käsu pääle, rittmeistri proua!

Doktor. Ah, teie olete, Nõjd. Teie tunnete olusid ja teate, et rittmeistri herra waimuhaige on. Te peate meil abiks olema haiget walwata.

Nõjd. Kui ma rittmeistri herra hääks midagi teha wõin, siis teen ma seda hää meelega.

Doktor. Teie peate temale hullusärgi selga panema —

Amme. Ei, tema ei pea teda puutuma; Nõjd ei pea temale midagi halba tegema. Siis teen ma parem ise seda, nii õrnalt ja tasahiljukesi. Aga Nõjd wõib ju ukse taga oodata ja meile abiks olla, kui tarwis on — ja seda peab ta tegema.

(Wastu tapeedi ust lüüakse.)

Doktor. Sääl ta on! Pange särk rätiku alla sinna tooli pääle, (näitab ühe tooli pääle keskelaua taha) ja minge siis kõik niikauaks wälja, mina ja õpetaja herra wõtame teda wastu, sest uks peab weel

ainult mõni minut wastu.– So, palun minge!

Amme (täidab doktori juhatusi ja läheb siis pahem. p. ära.) Issand Jeesus, aita ise!

Laura (paneb puldi lukku, ja läheb siis pahem. p. ära.)

Nõjd (keskelt ära.)

(Doktor ja õpetaja taganewad tapeediust silmas pidades taha pahem. p.)

(Tapeedi uks saab nii suure hooga lahti kistud, et lukk puruks kargab ja tool ümber kukub.)

8. Etteaste.

(Rittmeister tuleb wälja suur raamatu wirn kaenlas. Doktor. Õpetaja tagapool)

Rittmeister (paneb raamatud ette parem. p. sohwa laua pääle.) Siit wõiw seda kõik lugeda, ja igast raamatust. Tähendab: ma ei olnud mitte hull! Siin seisab Odysseia esimeses laulus, 215 reas, lehekülg 6. See on Telemach, kes Athenele: „Ema on, kes

ütleb, ta olla mu isa, ma ise seda ei tea, sest keegi ei tea, kes sigitand teda." Ja see kahtlus on Telemachil Penelope, kõige wooruslikuma naese kohta. See on kena. Mis? Siin on meil prohwet Esekiel: „Narr ütleb: Waata, siin on mu isa, aga naene üksi teab, kelle lihast ta on sündinud." See on ju selge. Mis mul siin on? Merslakowi wene kirjanduse ajalugu. „Aleksander Puschkin, wene kõige suurem luuletaja suri rohkem oma abikaasa truuduseta oleku üle laiali lautatud juttude, kui kuuli läbi, mis teda kahewõitlusel rinnust haawas. Surmawoodil wandus ta, et tema abikaasa süüta on." See eesel! See eesel! Kuidas wõis ta sellepääle wandunda? Nüüd kuulete ka, et ma oma raamatuid loen! — [Teeb käänaku jhm. p. ja näeb herraseid] Ennäe, Jonas, sa oled siin? Ja doktori herra! Muidugi!

Kas teie olete kuulnud, mis kord ühele inglise naesterahwale wastasin, kes selle üle kaebas, et Irlastel wiisiks olla, oma naestele põlewaid lampisid näkku wisata? Jumal, missugused naesed! ütlesin mina. — Naesed? sosistas tema! — Ja muidugi! wastasin mina. Kui lugu niikaugele läheb, et mees, mees kes oma naest armastas ja jumaldas, põlewa lambi wõtab ja temale näkku wiskab, siis on ometi wäga hasti teada?!

<u>Õpetaja</u>. Mis on siis wäga hasti teada?

<u>Rittmeister</u>. Ei midagi. Jalgi ei tea midagi kindlasti, usud ainult, eks ole, Jonas? Usutakse ja saadakse siis õndsaks? Ja, seda saadakse! Ei, mina tean, et oma usu läbi õnnetumaks wõib saada! Seda ma tean!

<u>Doktor</u>. Herra rittmeister!

<u>Rittmeister</u>. Wait! Ma ei taha teiega rääkida; ma ei taha kuulda teid seda

telefonerima, mis sääl sees lobisetakse!
Sääl sees! Te teate! – Kuule, Jonas, usud
et sa oma laste isa oled? Mul tuleb
meelde, et teil üks sileda näoga kodu-
kooliõpetaja majas oli, kellest rahwas
kõiksugu lugusid jutustas.
Õpetaja. Adolf! Hoia ennast!
Rittmeister. Katsu kord oma paruka alla,
sõbrakene, kas sa sääl mitte kahte wäi-
kest sarwekest ei tunne. Tõepoolest, kas
ka ära ei kahwata! Ja, ja, nad räägiwad
ju ainult, ja – sa armas jumal, nad rää-
giwad ju nii palju. Aga meie oleme ju
kõik ainult naeruwäärt närakad,
meie tõsised abielumehed. Eks ole tõsi,
doktori herra? Kuidas on siis lugu teie
abieluwoodiga? Kas teil ei olnud mitte
kord üks leitnant majas, mis? Oodake,
ma tuletan meelde! Tema nimi oli —
(sosistab doktorile midagi kõrwa.) Kas näete,
tema kahwatab ka ära! Ärge ainult
wihastage! Teie abikaasa on ju surnud

ja maetud! Ja mis olnud on, seda ei saa enam olemataks teha! Ma tundsin aga seda leitnanti, ja ta on praegu — waadake mulle otsa, doktori herra! — Ei, otse näkku — dragoni polgu major! Wõtku mind pagan, kui ma ei usu, et temal ka sarwed on!

Doktor [haawatult.] Herra rittmeister, kõneleme muudest asjadest!

Rittmeister. Kas näete! Tema tahab kohe muudest asjadest rääkida, kui mina sarwedest rääkida tahan.

Õpetaja. Kas tead, armas sõber, sa oled waimuhaige.

Rittmeister. Ja, seda ma tean. Aga kui ma teie kroonitud ajukastisid mõni aeg rawitseda tohiksin, siis wõiksin ma teid ka warsti trellide taga lasta panna! Ma olen nõrgameelne, aga kuidas ma selleks sain? See ei lähe teile midagi korda, ja ei lähe üleüldse kellegile korda! Kas tahate nüüd mil-

legist muust rääkida. [Wõtab päewapildi albumi kesklaualt, awab selle.] Issand Jeesus, see on minu laps! Minu? Meie ei wõi ju seda teada! Kas teate, mis me peaksime tegema, et seda teada? Kõigepäält astutakse abielusse, et seltskonnas lugupidamist wõita; siis lastakse ennast kohe lahutada ja hakatakse nagu armukesega elama; ja siis wõetakse laps kasulapseks. Siis wõib ometi wähemalt kindel olla, et laps meie kasulaps on? Kas mul ei ole õigus? Aga mis see mul kõik nüüd enam aitab? Mis see mul aitab nüüd, kui teie minult mu igawikumõte röõwite, mis kasu on mul teadusest ja mõttetarkusest, kui mul millegi hääks elada ei ole, mis pean ma eluga tegema, kui ma auutu olen? Mina pookisin oma parema käe, oma poole selgroo ja oma poole aju teise puu külge, sest ma lootsin, et nad koos kaswawad ja täie-

likumaks puuks ühinewad, – ja siis tuleb korraga keegi noaga ja lõikab puu altpoolt pookimise kohta läbi, ja siis olen ma ainult pooli puud, aga teine pool puud kaswab edasi minu käe ja poole ajuga, kuna mina ära närtsin ja suren, sest need oliwad minu kõige parem osa, mis ma ära andsin. Nüüd tahan ma surra! – Tehke minuga, mis te tahate! Mind ei ole enam! [Langeb sohwalaua juurde tooli pääle.]

(Doktor sosistab õpetajaga, lähewad pkw. poole kõrwale tuppa.)

(Bertha tuleb kohe selle järele säält wälja.)

9. Etteaste.

Rittmeister. Bertha.

Rittmeister [istub kokkulangenult sohwa laua juures]

Bertha [läheb tema juurde] Kas sa haige oled, papa?

Rittmeister [waatab pahaselt üles.] Mina?

Bertha. Kas sa tead, mis sa oled teinud? Kas sa tead, et sa lambiga mammat wiskasid?
Rittmeister. Tegin ma seda?
Bertha. Ja, seda sa tegid. Mõtle kui ta haiget oleks saanud?
Rittmeister. Mis see oleks teinud?
Bertha. Sa ei ole minu isa, kui sa nõnda rääkida wõid!
Rittmeister [ajab üles.] Mis sa ütled? Ma ei ole sinu isa! Kuidas sa seda tead? Kes sulle seda ütles? Ja kes siis sinu isa on? Kes?
Bertha. Sina wähemalt mitte!
Rittmeister. Alalõpmata: „mina mitte!" Kes siis? Kes? Sa näid kõik hästi teadma? Seda pidin ma ka weel ära elama, et mu laps tuleb ja mulle otse näkku ütleb, mina ei olla tema isa. Aga kas sa siis ei tea, et sa sellega oma ema teotad. Kas sa aru ei saa, et see temale häbiks on, kui see tõesti nõnda

on?

Bertha. Sa ei pea mammast midagi paha kõnelema, kas kuuled!

Rittmeister. Jah, teie olete kõik ühel nõuul minu wastu! Ja nõnda olete te seda alati teinud!

Bertha. Papa!

Rittmeister. Ära tarwita seda sõna enam!

Bertha. Papa! Papa!

Rittmeister (tõmbab ta enese ligi) Bertha, armas, kallis laps, sa oled ju minu laps! Ja, ja! See ei wõi teisiti olla! Nõnda see on! Kõik muu oli haiglased mõtted, mis tuulega tulewad nagu katk ja palawik. Waata mulle otsa, et ma oma hinge sinu silmades näha saan! Aga ma näen ka tema hinge sääl sees! Sul on kaks hinge, ühega armastad ja teisega wihkad sa mind. Aga sa pead mind ainult armastama! Sul peab ainult üks hing olema, muidu

ei saa sa ialgi rahu, ja mina ka mitte. Sul peab ainult üks mõte olema, mis minu lapse mõte on, sul peab ainult üks tahtmine olema, nimelt minu tahtmine.

Bertha. Ma ei taha seda! Ma tahan mina ise olla.

Rittmeister. Seda sa ei tohi! Waata, ma olen inimesesööja ja tahan sind ära süüa. Sinu ema tahtis mind ära süüa, aga see ei läinud tal õnneks. Mina olen Saturnus, kes oma enese lapsed ära sõi, sest temale oli ettekuulutatud, et lapsed muidu tema ära sööwad. Söö ise, ehk sind süüakse! See ongi küsimus! Kui mina sind ei söö, siis sööd sina mind, ja sa näitasid juba mulle hambaid! Aga ära karda, mu armas laps. Mina ei tee sulle midagi. [Läheb taga oma sõjariistade juurde ja wõtab rewolwri.]

Bertha [katsub pahemale poole wälja saada.]

Appi, mamma, appi, ta tahab mind ära tappa!

10. Etteaste.

Endised. Amme (pahm. poolt.)

Amme. Adolfi herra! mis on?

Rittmeister (katsub rewolwert läbi.) Kas sina wõtsid padronid wälja?

Amme. Jah. Ma panin nad ära kõrwale, aga istuge nüüd siia olge wagusi, siis otsin ma nad jälle üles. (Wõtab rittmeistri käsalt kinni ja wiib ta kesklaua äärde, parem. p. tooli pääle istuma, kuhu see tuimalt aset wõtab. Sellepääle wõtab ta hullusärgi ja asub sellega rittmeistri tooli taga.)

Bertha (küüib pahem. p. wälja.)

11. Etteaste.

Rittmeister. Amme.

Amme. Kas mäletate weel, Adolfi herra, kui te alles minu wäike, armas lapsuke olite, ja kui ma teid õhtuti teie sängikesesse

magama panin ja teiega koos armast Jumalat palusin, et ta teid hoiaks ja kaitseks. Ja kas mäletate, kuidas ma öösiti ülestõusin ja teile juua andsin; kas mäletate, kuidas ma teile polema süütasin ja teile ilusaid juttusid jutustasin, kui teid halwad unenäud magada ei lasknud. Kas mäletate seda weel, Adolfi herra?

Rittmeister. Kõnele enam sellest, Margareti, see rahustab minu pääd nii hästi! Kõnele enam sellest!

Anne. Ah ja, aga te peate ka päält kuulama! Kas mäletate weel, kuidas wäikene Adolf ükskord suure köögenoa oli wõtnud ja sellega laewakest tahtis nikerdada, ja kuidas ma sisse tulin ja noa ta käest ära pidin petma. Ta oli mõistmata laps, ja sellepärast pidi teda petma, sest ta ei uskunud, et temale hääd soowiti. — „Anna see madu siia," ütlesin ma, muidu ta hammustab! Ja näete, siis lasais

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

ta nüüd lahti! [Wõtab rittmeistril rewolwri käest ära.] Ja siis, kui waja oli teda riidesse panna, aga tema ei lasknud, siis pidin ma teda ilusaste meelitama ja ütlema, et ta kuldse kuuekese saab, ja siis nagu prints wälja näeb. Ja siis wõtsin ma pihikese, mis ainult jämedast willast oli, hoidsin ta temale rinna ette ja ütlesin: pista nüüd mõlemad käekesed sisse! ja siis ütlesin ma: istu nüüd ilusaste wagusi, kuni ma nööbid selja taga kinni panen! [On temale selle kõne ajal hullusärgi selga pannud.] Ja siis ütlesin ma: tõuse nüüd üles ja kõnni natukene, et ma näha saan, kuidas ta ka sünnib. — (Juhib teda parem. p. sohwa juurde.) Ja siis ütlesin ma: nüüd pead sa minema ja magama heitma.

Rittmeister. Mis sa ütlesid? Ta pidi magama heitma, kui ta riidesse oli pantud?! Äraneetud wanamoor! Mis sa oled mi-

nuga tuinud! [Katsub ennast lahti teha.]
Ah, sa saatana madu! Kes wõis uskuda, et sul nii palju mõistust on. [Heidab sohwa pääle.] Wangis, seotud, petetud, ja mitte surragi ei saa.
Amme. Andke mulle andeks, Adolfi herra, andke andeks, aga ma tahtsin teid takistada, et te last ei surma!
Rittmeister. Misparast ei lasknud sa mind last surmata? Elu on ju põrgu ja surm taewariik, ja lapsed on ometi taewariigi päralt!
Amme. Mis teie sellest teate, mis pärast surma tuleb?
Rittmeister. See on weel ainus asi, mida teatakse, aga elust ei teata midagi! O, kui ometi õigel ajal oleks teadnud.
Amme. Adolfi herra! Alandage oma kange süda ja paluge Jumalalt armu, sest weel ei ole liiga hilja. Isegi röäwli jaoks ristisambas ei olnud liiga hilja, sest lunastaja ütles: weel täna pead sa minu-

ga paradiisis olema!

Rittmeistir. Kraaksud sa juba surnu-kehade järel, wana wares!

Amme [wõtab lauluraamatu taskust.]

12. Etteaste.

Endised. Nõjd [keskelt sisse, seisab taga-pool.]

Rittmeistir. Wiska see wanamour siit wälja! Ta tahab mind oma lauluraamatuga surnuks piinata. Wiska ta wälja, kas läbi akna, wõi läbi korstna, wõi kust sa ise tahad.

Nõjd [waatab amme pääle] Jumal hoidku, rittmeistri herra, aga — seda ma ei wõi! Ma ei wõi seda tõesti mitte! Kui siin kas kuus meest oleks, aga naestrahwast mitte!

Rittmeister. Kas sa tugewam ei ole kui naesterahwas, mis?

Nõjd. Muidugi olen ma tugewam, aga waadake, see on niisugune iseäralik asi sellega, et kätt naesterahwa külge ei

taha panna.

Rittmeister. Mis iseäralik asi sellega on? Kas nad ei pannud kätt minu külge?

Nõjd. Ja, mina ei wõi seda, rittmeistri herra! See on just niisama, nagu käseksite mind õpetaja herrat lüüa. See on mul nagu usk terwes kehas. Ma ei wõi!

Laura [tuleb pahemalt, ja annab Nõjdile märku ära minna.]

Nõjd [keskelt ära.]

13. Etteaste.

Endised. Laura.

Rittmeister. Omphale! Omphale! Nüüd mängid sa sõjanuiaga kuna Herkules sinu willu ketrab!

Laura [astub sohwa juurde.] Adolf! Waata mulle otsa! Pead sa mind oma waenlaseks?

Rittmeister. Jah. Seda ma teen. Ma arwan, et teie kõik minu waenlased olete! Minu ema, kes mind siia ilmale ei tahtnud saada, sest et ma walus

ilmale pidin tulema, oli minu esimene waenlane, sest et ta esimisel eluröömul toidu wõttis ja mind pool sandiks tegi! Minu õde oli minu waenlane, sest ta õpetas mind, tema wastu alandlik olema. Esimene naene, keda ma kaisutasin, oli minu waenlane, sest et ta mulle armastuse eest, mis ma talle kinkisin 10 aastat haigust tasuks andis. Minu tütar sai minu waenlaseks, kui ta minu ja sinu wahel walima pidi. Ja sina minu abikaasa, sina olid minu surmawaenlane, sest sa ei lasknud mind enne lahti, kuni ma kui surnu maha jäin.

<u>Laura</u>. Ma ei tea mitte, et ma seda ial olen mõtelnud wõi katsunud teha, millest sa arwad, et ma seda teinud. See wõib ju olla, et minu sees tume soow walitses, sind kui midagi mind takistawat kõrwale heita, ja kui sa minu teguwiisis mõnda plaani näed, siis on

wõimalik, et ta sääl oli, ilma et mina teda nägin. Ma ei ole ialgi sündmuste üle järele mõtelnud, waid nad libisesiwad neid rööpaid mööda edasi, mis sa ise seadsid, ja jumal ja oma südametunnistuse ees tunnen ma enese süüta, isegi siis kui ma seda ka ei ole. Sinu olemine oli mul nagu kiwi südame pääl, mis rõhus ja rõhus, kuni süda takistawat koormat maha raputada katsus. Nõnda on see siis tulnud; ja kui ma sulle süütalt kuidagi haiget tegin, siis palun ma sinult andeks.

Rittmeister. See kõlab ju wäga tõenäaline! Aga mis see mul aitab? Ja kes on süüdi? Ehk wast waimline abielu? Endistel aegadel heideti naesega abielusse, nüüd astutakse äriajaja naesterahwaga ühendusesse wõi eladakse sõbraga koos! – Ja siis petetakse äriosanikku ja teotatakse sõpra! Mis on armastusest, terwest sugulisest armastusest saanud? See suri sääljuures! Ja missugune wäsu sellest armastusest aktiate pääle, omaniku nime pääle kirjutatud, ilma ühise kastutuseta! Ja kes on omanik, kui pankrott tuleb? Kes on

raimlise lapse lihalik isa?

Laura. Ja mis sinu kahtlustesse lapse kohta puutub, siis on nad täiesti põhjendamata.

Rittmeister. See just see kole lugu on! Kui nad ometi wähemalt põhjentatud oleksiwad, siis oleks ometi midagi, millest kinnihakata, mille pääle toetada wõiks. Nüüd on nad ainult warjud, mis põesastes peitus on, ja pääd wälja pistawad, et naerda; nüüd on nagu wõitled tühja õhuga, nagu teed paljalt kära, et ohka paugutada. Hirmus tõsidus oleks wastupanekul elule kutsunud, ihu ja hinge wõitlusele ergutanud, aga nüüd — mõtted sulawad uduks, ja aju töötab tühjalt edasi nuni ta põlema hakkab. Andke mulle üks padi pää alla! Ja katke mind kinni! Mul on külm. Mul on nii hirmus külm!

Laura (wõtab oma schalli ja lautab selle temale pääle.)

Amme (toob padja.)

Laura. Anna mulle oma käsi, mu sõber!

Wanemuise
näitelawa
TARTUS.

Rittmeister. Minu käsi! Mis sa selja pääle oled sidunud – Omphale! Omphale! O ma tunnen sinu pehmet schalli oma suu juures; ta on nii soe ja õrn nagu sinu käewars, ja lehxab vanille järele nagu sinu juuksed, kui sa noor olid! Laura, kui sa noor olid, ja meie kaasikus kondisime, kus käokollad õitsesiwad ja rästad laulsiwad. Kui ilus, kui imeilus! Mõtle, kui ilus elu oli, ja missuguseks ta siis sai! Sina ei tahtnud, et ta nõnda läheks ja mina ei tahtnud seda, ja siiski sai ta niisuguseks. Kes on siis walitseja elu üle!

Laura. Jumal üksi on walitseja –

Rittmeister. Siis küll ainult riiu jumal! Ehk parem jumalanna! Wõta see kass ära, kes mu rinna pääl lamab! Wõta ta ära.

Amme (tuleb padjaga ja wõtab schalli ära)

Rittmeister. Anna mulle mu mundrikuub! Kata mind temaga kinni!

Amme (toob mundri-kuue warnast ja katab teda sellega.)

Rittmeister. Ah, minu kõwa lõwinahk, mille sa minult ära tahtsid wõtta, Omphale! Omphale! Sa kawal naene, kes sa rahu armastasid ja sõjariistade riisumise wälja mõtlesid. Ärka üles, Herkules, enne kui ta su sõjanuia ära wõtab! Sa tahtsid meilt kawalusega ka sõjamundri ära petta ja meid uskuma panna, et ta ainult ehe on. Ei, ta oli raud, enne kui tast ehe sai. Wanast tegi sepp mundrikuue, nüüd aga rätsepp! Omphale! Omphale! Toores jõud on sala kawalast nõrkusest ära wõidetud. Pfui! Hoia ennast, saatana naene, ja ära neetud olgu kõik sinu sugu! [Tahab üles ajada, et süllitada, langeb aga tagasi.] Mis padja sa mulle oled andnud, Margarethe! See on nii kõwa ja nii külm, nii külm! Tule istu siia minu kõrwale tooli pääle. So, nõnda! Ma tahaksin oma pää sinu sülle panna! So! — See on nii soe! Kumarda minu üle, nõnda, et ma su rinda tunnen! — O see on

nii magus, naese rinna najal puhata, olgu see ema ehk armukese rind, kõige magusam aga ema rinna najal!

Laura. Adolf, tahad sa oma last näha? Räägi!

Rittmeister. Minu laps? Mehel ei ole last, ainult naesed saawad lapsi, ja sellepärast wõib tulewik nende päralt olla, kui meie ilma lasteta sureme! O Jumal, kes sa lapsi armastad!

Amme. Kuulge! Ta palub Jumalat!

Rittmeister. Ei, sind, et sa mind magama äiutaksid, ma olen nii wäsinud, nii wäsinud! Hääd ööd, Margarethe, ja õnnistatud olgu sa naeste seast!

[Ajab ennast üles, langeb aga karjatusega amme sülle tagasi]

14. Etteaste.

(Amme. Laura läheb pahem. p. külguksé juurde ka kutsub doktori, kes õpetajaga tuleb. Siis Bertha.)

Laura. Aidake mind, doktori herra, kui see mitte liig hilja ei ole! Waadake, ta ei hinga enam!

Doktor. (katsub haige pulsi) See on rabandus!
Õpetaja. On ta surnud?
Doktor. Ei, ta wõib weel elule ärgata, aga kuida ta ärkab, seda meie ei tea.
Õpetaja. Esite surm ja siis kohus —
Doktor. Ei kohut ega kaebtust! Teie, kes teie usu et üks armuline Jumal inimese saatust juhib, teie peate selles asjas tema eest sõna wõtma.
Amme. Oh õpetaja herra, ta palus oma wiimsel silmapilgul jumalat!
Õpetaja (Laurale.) On see tõsi?
Laura. Ja, see on tõsi.
Doktor. Kui see nii on, mille üle mina niisama w he otsustada wõin, kui tema haiguse põhjuse ül siis on minu tarkus otsas. Katsuge teie nüüd oma, õpetaja herra.
Laura. On see kõik, mis teil selle surmawoodi juur ütelda on, doktori herra?
Doktor. See on kõik! Muud ei tea ma midagi! Kei rohkem ütelda teab, se tehku seda!
Bertha (tuleb pkm. p. ja kargab ema juurde) Mamma! Mam
Laura. Minu laps! Minu laps!
Õpetaja. Amen! (Lõpp.)